

Ropidera: un poble medieval en els seus territoris¹

Olivier Passarrius - Pôle archéologique départemental - Conseil Général des P.-O.
Aymat Catafau - CRHiSM - EA 2984 - Universitat de Perpinyà

Introducció: L'incendi i el projecte d'investigació

El foc de Tarerac va començar el dilluns 22 d'agost de 2005, cap a les dues hores de la tarda, a prop de la carretera departamental 47, entre els pobles de Montalbà de la Frontera (Montalba-le-Château) i de Tarerac (fig. 1). L'incendi va durar més de 48 hores i va cremar unes 1.200 hectàrees de màquia, de landa, de boscos d'alzines i de sureres. La zona cremada, immensa, s'estén al llarg de la riba nord del riu Tet, amb una longitud, d'est a oest, d'uns 6 km, per una amplada, de nord a sud, de 3'5 km. El 22 de juliol, al vespre, l'incendi va saltar el riu i la carretera nacional RN 118, al lloc dit Coll de Ternera, i va estendre's a una part del terme de Bulaternera, abans que es pogués apagar.

Figura 1 : Localització de la zona d'estudi.

Unes primeres visites a la zona cremada ens van fer adonar ràpidament del potencial arqueològic del territori afectat per l'incendi. A sota de la vegetació molt densa, de cop desapareguda gràcies al foc, apareixia una gran quantitat de parets, de feixes, de camins i de còrrecs. A tot arreu, la mà de l'home havia donat forma a la muntanya.

¹ Volem agrair Maria Grau i Teresa Dalmau per llur feina de traducció d'aquest article.

Dos vilatges medievals, abandonats abans de l'època moderna, amb els seus territoris de cultiu i de pastura, restaven inclosos dins la zona cremada. El poble de Casesnoves, a la vora del riu Tet, avui part del terme d'Illa, va trobar-se a la perifèria de l'incendi, però la major part del seu territori, a la riba nord de la Tet, va ésser cremat, cosa que ens donava l'ocasió d'estudiar-lo. Però, és sobretot per a l'estudi del poble de Ropidera, amb les seves ruïnes que s'alcen al peu del turó de l'església anomenada "església de les Cases", que l'incendi representava una oportunitat inesperada.

En Jordi Bolòs, a mitjan dels anys 1990, quan va donar la volta a la part nord de Catalunya per inventariar, dibuixar i estudiar un gran nombre de pobles medievals abandonats amb vista a la publicació dels volums de la *Catalunya Romànica*², va passar per Ropidera, va pujar fins al poble, i malgrat una vegetació gairebé impenetrable, va poder fer un croquis bastant exacte del que es podia veure enmig del bosc baix i de la màquia: la comparació de les fotografies del lloc abans i després de l'incendi explica la diferència de precisió entre el croquis de Jordi Bolòs i el nostre, encara que, tenint en compte la densitat de la vegetació abans de l'incendi, hem de subratllar l'exactitud i l'interès del treball de Jordi Bolòs.

Però l'incendi ens ha permès d'investigar no només unes cases, un poble abandonat, sinó també un territori sencer, tot un terme constituït a l'edat mitjana i que va continuar la seva evolució fins a l'època contemporània.

El poble de Ropidera ens donava un punt d'observació excepcional per a aquest estudi: una documentació escrita bastant completa que ens aportava informacions des del segle XIII fins a l'actualitat, uns vestigis arqueològics que semblaven plens de promeses, i, sobretot, un territori que presentava una diversitat d'aptituds i d'usos, amb una evolució d'aquests durant els darrers set o vuit segles, que desitjàvem d'explicar. Aquí teníem un camp d'investigació, ens plantejàvem unes qüestions i se'ns oferien unes possibilitats noves de trobar respostes. No podem tampoc amagar, pensem, en aquesta presentació de la nostra recerca i dels primers resultats, la fascinació que aquests paisatges cremats va produir sobre tots nosaltres, des del primer cop d'ull.

En una primera part, presentarem ràpidament el context metodològic d'aquesta intervenció de caire bastant original. L'estudi del poble medieval i dels seus territoris, el territori immediat de cultiu i el territori muntanyenc de pastures, coneguts per l'arqueologia i pels documents medievals, formarà la segona part del treball. Per acabar, esbossarem les grans línies de l'evolució posterior d'aquests territoris, durant l'època moderna i contemporània, afegint-hi comentaris sobre la relació entre les mutacions del poblament, les evolucions econòmiques i socials i els canvis dels usos dels territoris, que tenen com a conseqüència una transformació notable dels paisatges.

I. Presentació : arqueologia extensiva i història, Ropidera com a exemple

A. L'operació arqueològica i històrica d'estudi de la zona cremada del Conflent

Amb una superfície de més de 1.200 ha, l'extensió de l'incendi del juliol de 2005 és una de les més grans d'aquestes últimes dècades. Més que la superfície, és sobretot la diversitat dels paisatges afectats per l'incendi, allò que ens va interessar d'antuvi. La zona

² *Catalunya Romànica*, vol VII (Ropidera), vol. XIV (Casesnoves), vol. XXV (Sequeira), entre d'altres.

del foc que ens hem dedicat a estudiar és principalment la riba nord de la Tet, perquè ens ha semblat, des de les primeres investigacions, molt més rica, i sobretot molt més ben conservada (en un estat antic d'abandonament) que no pas al sector sud, a la muntanya de Bulaternera, molt més tocada per transformacions recents (això sense encara tenir cap dada cronològica). La part nord de la zona cremada, a la riba esquerra del riu Tet, és també la zona on els contrastos de paisatges són més evidents, més expressius: un sector marcat per les formes del relleu, des del fons de la vall de la Tet i dels seus afluents de riba esquerra, el Bellagre i el torrent de Casesnoves principalment, fins a les crestes de les muntanyes. Això representa uns tres-cents o quatre-cents metres de desnivell com a màxim, però amb molt poca distancia, fet que fa que hi hagi un pendent molt fort i que les transformacions antròpiques siguin molt visibles, després del foc. Hom hi descobreix els marges o murets de les feixes de conreu, on els cadastres dels segles XIX i XX ens indicaven cultius de vinyes i d'oliveres, i un paisatge esquitxat per un bon nombre de cabanes i de casots de pedra. De seguida, al nord, a les deus on neix la xarxa de còrrecs i els petits rius afluents pel costat esquerra de la Tet, ens trobem en una zona de muntanya plana, un planell d'altitud regular, al voltant d'uns 400-500 m, marcat de depressions humides i de caos granítics. Pel que fa a l'ocupació humana, aquest planell contrasta fortament amb la part de les valls del sud: les feixes hi eren molt més excepcionals, i, a l'inversa, s'hi podien comptar algunes desenes de cortals o masos, construccions aïllades per guardar-hi bèsties, farratge o palla, potser de vegades per viure-hi gent, almenys durant una part de l'any. Per resumir, la impressió primerenca fou: una zona de cultius, que s'estenien fins al fons de les valls, sobre els pendents, i una altra zona més de pastures i de conreus farratgers al planell. Des del punt de vista de l'habitatge, hi ha: una zona d'habitat dispers, més o menys permanent, a la part alta de planell, depenent també dels pobles del planell (Montalbà, Tarerac, Bellestar), i una zona de pobles concentrats a la vall de la Tet, Illa de Tet, Rodés, Vinçà, on els pagesos se n'anaven de bon matí par treballar a les vinyes i als camps de les feixes, guardant algunes eines i utensilis a les cabanes o casots i passant allà tot el dia, abans de tornar a la nit a llurs cases dels pobles de la vall.

Aquesta impressió corresponia al que es podia observar i imaginar amb la descoberta dels paisatges. La presència del poble medieval abandonat de Ropidera ens ofería una altra perspectiva en la nostra recerca: situat al mig de la zona cremada, el seu terme era repartit, la meitat en la part de relleu de les valls i l'altra meitat a la part de planell. Ens podíem doncs preguntar si els usos d'aquests dos àmbits naturals, bastant diferents, havien estat iguals durant els segles en què la gent vivia al mig de la zona, d'aquest terme. Quins efectes sobre les relacions entre l'home i el seu àmbit tenia l'existència de l'habitatge permanent concentrat de forma pobletana? Quina forma de conreus es desenvolupaven entorn del poble? Quins usos hi havia de les parts més allunyades del terme? Quina importància hi tenien les pastures? Quin pes hi tenia el poblament dispers? Quina forma de cases o de cortals aïllats, de casetes, de casots o cabanes hi hauríem trobat? En relació amb totes aquestes qüestions, que abans de fer l'estudi sols podíem conèixer per l'època present o per un passat molt pròxim, amb l'observació del que hi havia sobre el terreny, amb la consulta dels cadastres, de la documentació escrita sobre el poble medieval, amb l'exploració de les construccions encara existents i, també, si teníem sort, d'alguns vestigis arqueològics més dispersos, podríem intentar de respondre-les i, així, conèixer la configuració dels paisatges al final de l'edat mitjana, i, amb les dades que obtinguéssim de la consulta dels drets eclesiàstics i senyoriais i dels delmes, arribar a tenir també una idea de llur evolució a l'època moderna.

Des d'un punt de vista històric, i segurament també polític i potser social, un altre interès de l'estudi d'aquesta zona, i particularment de la part nord, derivava del fet que ens trobàvem als límits entre el Rosselló, el Conflent i la Fenolleda, entre els territoris de Casesnoves (avui d'Illa de Tet) i de Ropidera (avui de Rodés) al sud, i de Montalbà el Castell, al nord, per on passava la frontera entre els Comtats catalans i França, des del tractat de Corbeil (al 1258) fins al dels Pirineus (al 1659). Aquesta línia de frontera seguia els límits dels termes del poble, i va ésser subratllada amb la instal·lació d'unes fites monumentals al segle XVII, poc abans de l'annexió dels Comtats pel rei de França, Lluís XIVè. Aquesta frontera era, com totes, de vegades oberta, de vegades tancada, i, segons l'època, pacífica o bel·licosa. Era per nosaltres un altre interrogant: quin efecte va tenir la frontera sobre l'ús de la muntanya, quin efecte va tenir també sobre la creació, la instal·lació, la fortificació de Ropidera, i després sobre el seu despoblament i el seu abandonó?

Des d'un punt de vista metodològic, la investigació tal com l'enteniem, només podia ésser pluridisciplinària i diacrònica. A més, la idea de fons era estudiar uns paisatges, és a dir l'empremta de l'home sobre el medi natural, i, per tant, no preteníem pas excavar per tenir un coneixement precís, exacte, gairebé exhaustiu sobre un punt, un lloc molt ben determinat, sinó, allò que desitjàvem era assolir una visió al mes àmplia possible sobre tota la zona. Sabíem que el que guanyàvem en extensió ho perdriem en precisió. És per això que vam decidir, després de les prospeccions arqueològiques clàssiques, de triar algunes zones significatives, mes riques o prometedores, per tal d'estudiar-les més en detall, tant amb prospeccions, dibuixos, fotos més precises, com amb la comparació amb les fonts escrites o planimètriques antigues (cadastres). Els sectors del poble de Ropidera i del seu voltant immediat eren ben segur uns d'aquests punts privilegiats d'observació.

Per fer aquesta recerca hem aprofitat l'ajuda de col·legues geògrafs, prehistoriadors, arqueòlegs i hem hagut molt sovint d'inspirar-nos en treballs de tipus similar, però fets en àmbits diferents, o de treballs històrics o arqueològics més clàssics, per tal de resoldre problemes als quals ens enfrontàvem, com el de la datació dels cortals, de les cabanes o casots, de les feixes i dels camins. Molt sovint ens hem hagut de quedar en unes posicions molt prudentes, per la dificultat de donar datacions absolutes a ocupacions o construccions ben visibles. D'altres vegades, hem hagut de limitar-nos a subratllar cronologies relatives, ben visibles, sense poder fer més que proposar unes fites cronològiques absolutes molts amples, i per tant imprecises. L'aportació de les prospeccions arqueològiques i de la recollida sistemàtica dels elements de datació, principalment ceràmics, en els llocs escollits com a significatius, no ha estat sempre suficient per fer correspondre unes formes d'ocupació o d'arranjament, un paisatge, a un moment històric.

B. El poble de Ropidera: un indret privilegiat d'observació dels canvis de l'ocupació i dels usos de la muntanya per part de les comunitats pageses

Tot el nord del territori actual del municipi de Rodés, al nord del riu Tet, és el territori de l'antiga parròquia de Ropidera, el terme del poble medieval. Als mapes, des del cadastre dels anys 1830, el sector del planell del terme de Rodés tocant als límits de Tàrrac i de Montalbà es diu "*Roupidère*", i l'indret precís del poble arruïnat es diu "*Les Cazes*", i l'església de Sant Feliu és anomenada "*Església de Les Cazes*". Per la gent que viu al planell, avui encara, *Ropidera* és el nom del territori, i *Les Cases* és el nom del poble (fig. 2). Del poble fins a la Tet, el territori té un relleu amb un fort pendent. El rec de Les Cases

s'enfonsa al sud del poble abandonat; els seus vessants són ocupats per murets o marges que formen feixes. A prop del riu Tet, a la vora del camí de *Les Cases* (o de Ropidera), uns horts irrigats toquen a les ribes del riu, on hauríem trobat a l'edat mitjana i moderna uns molins, el pont i el Rec reial.

Figura 2 : Vista aèria del poble abandonat de Ropidera (foto : P. Roca).

La història del lloc i del poble de Ropidera és ben anterior al capbreu del segle XIV, que constitueix la nostra font principal per entendre els vestigis conservats. La primera vegada que surt a la documentació és com a límit d'un alou de la vall d'Illa, donat al monestir de Sant Miquel de Cuixà, l'any 955.³ Els *bennales* que el document esmenta a Ropidera, com els altres *bennales* "que foren d'un tal Lupone", podrien interpretar-se com una deformació de *bennellus*⁴ o *bena*⁵, amb el sentit de "cinta", o banda de tela, que podria amb un context de possessions i de dominis agrícoles traduir-se per "feixes" o bandes de terra. Si aquesta hipòtesi és exacte, ens confirmaria la presència de feixes a Ropidera i als seus voltants. Això és a la vegada important i no és pas sorprenent: una explotació agrícola de la zona de pendent, de vessant, situada al nord del territori d'Illa de Tet i de les terres de Ropidera no

³ Ramon d'ABADAL I VINYALS, "Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil. Eixalada-Cuixà", *Analecta Montserratensia*, VIII, 1954-1955, doc. 79 : límits d'un alou dins la vall d'Illa de Tet, tocant "*per ipsos bennales qui fuerunt de Lupone... pervenit ad ipsos bennales de Rupidaria*".

⁴ M. BASSOLS DE CLIMENT i J. BASTARDAS, *GMLC*, col. 266, any 1050.

⁵ ALCOVER-MOLL, s.v. *bena* : "tira de tela".

es pot entendre si no és amb la creació de feixes. Però, no oblidem que d'aquesta agricultura del segle X en sabem molt poc i, per tant, és doncs important de veure que la forma de cultiu present a aquesta zona és molt propera de la que trobem quatre segles més tard. La impressió és que, almenys en algunes parts del terme muntanyós d'Illa i al lloc de Ropidera, el paisatge és molt semblant al que hi hagué al segle XIV i després, amb feixes sobre els vessants. Això ens indica una forma de cultius bastant intensius que necessiten uns obres importants en els pendents. La pressió humana sobre el territori estava transformant (o ja havia transformat en part) aquesta zona de valls i de muntanya, en una zona de cultius fent ús de la construcció de marges i de feixes.

El mateix document ens indica que a prop de Ropidera hi havia el riu Bellagre (*in rivo Valle Agra*) i el Puig Pedrós (*in ipso Pujo Petroso*), que constituí fins a l'any 1659 un punt destacat de la frontera amb Montalbà i amb França.

L'any 1011, la butlla de Sergi IV en favor de Cuixà esmenta entre les possessions del monestir un "*alodem de villa Ropidaria*".⁶ Es la primera vegada que trobem Ropidera amb la qualificació de "*villa*". Ben cert, cal tenir present que la qualificació de "*villa*" no té obligatòriament un sentit ben precís.⁷ Em sembla que, per un lloc com Ropidera, que té una església i un "castell", que és una parròquia, un poble construït de pedres, aglomerat, amb muralla, places i carrers, i amb un territori termenat fins al segle XV, la paraula "*villa*" emprada al començament del segle XI per qualificar-lo té el sentit de vilatge, de poble. Més encara, segons els nostres estudis sobre el vocabulari medieval del territori⁸, aquesta paraula indica que a Ropidera tenim ja un poble constituït fermament, un poble amb església. Aquestes dues primeres mencions textuais són importants perquè coincideixen a donar la visió d'una estructuració forta, coherent i amb una certa densitat de poblament i d'explotació de la terra.

L'any 1204, un noble d'una família arrelada a prop de Rodés, Pere de Domanova, reconeix tenir en feu pel vescomte Guillem de Castellnou les esglésies d'Illa, de Vinça, de Ropidera, d'Espirà, d'Estoer, de Seners, de Mosset, de Fullà, d'Anyer i la *villa* de Creu.⁹ L'església de Ropidera, de la qual coneixem l'advocació de Sant Feliu per documents més tardans encara, no fou pas construïda al segle XIII, la part visible de la seva arquitectura, la més antiga, és clarament romànica, de la primera meitat del segle XII, amb arcuacions llombardes molt clàssiques.¹⁰

Jaume II, rei de Mallorca, cedí en feu, amb la jurisdicció civil i criminal, diversos llocs a Guillem de Canet. Cedí ben segur la jurisdicció de Canet, però també la justícia que el rei posseïa "dins els castells de Rodés i Ropidera", al 1281.¹¹ La paraula "*castris*" aquí significa tanmateix tant el lloc com el seu territori, però fa referència sense dubte possible a

⁶ *Marca Hispanica*, apèndix, núm. 164, col. 979.

⁷ Vegeu alguns exemples a la meua contribució "El poblament del Conflent", a *Catalunya Romànica*, vol. VII: *El Conflent i La Cerdanya*.

⁸ A. CATAFAU, "Le vocabulaire du territoire dans les comtés catalans nord-pyrénéens (IXe-XIIe siècles)", *Les territoires du médiéviste*, Benoît CURSENTE i Mireille MOUSNIER (dir.), P.U. Rennes, 2006, pàgs. 129-149.

⁹ 1B57, pergamí original: "*Ego Petrus Domenove recognosco omne fevum quod teneo pro Guillemum vicecomitem Castrinovi scilicet ecclesiam Sci Stephani de Insula et ecclesiam de Vinciano et ecclesiam de Ropidera et... villa de Cruce*", datat a 4 de les nones de gener del 1203 (1204 n. st.), un *vidimus* d'aquest document es conservat dins al mateix plec.

¹⁰ *Catalunya Romànica*, vol. VII, pàg. 502.

¹¹ ADPO, 2J1/16, pàgs. 417-424, "*et in castris vestris de Rodesio et de Roppidera et de Fullano et in castro et villa de Mosseto... data in Perpiniano, 16 kls agusti 1281...*", (font : *empara* de Canet, fols. 26-38).

llocs fortificats, ja que per altres llocs esmentats en el mateix document es parla de *villae*. A Ropidera, no hi havia cap castell, o almenys cap mena de castell clàssic. Allò que s'assemblava més a un castell era l'església fortificada, com l'estudi arqueològic ens ensenya. Poc temps abans, el 1266, uns germans es partiren l'herència dels seus pares, que era una casa "*in castro de Ropidera*".¹² L'àmbit de la casa que ens indica l'acta ens confirma que es trobava dins el context d'un poble: la casa era a tocar de dos carrers i d'una altra casa. El *castrum* aquí no és pas l'església fortificada, sinó el poble sencer. Pot ésser una forma de metonímia: el poble és designat com a "*castrum*" per extensió del nom de l'església-castell a tot el nucli de població. O, potser, el poble és ja ell mateix fortificat, amb un aspecte, més o menys tancat, de "*castrum*", amb una muralla, un portal, etc.

La fortificació de l'església, i la possible fortificació del vilatge, des de mitjan segle XIII, resta lligada a la situació fronterera del poble.

II. El poble de Ropidera i els seus territoris, segles XIV-XV

A. Descripció del poble

L'incendi va deixar al descobert de la vegetació que l'amagava el nucli despoblat medieval de Ropidera, deixant veure l'extensió de l'hàbitat així com el seu estat de conservació (fig. 3). A primera vista, és un claper immens que s'estén al llarg de prop d'una hectàrea, del qual sobresurten unes parets de vegades conservades fins a uns dos metres d'alçada. Aquestes cases, fetes de blocs de granit rejuntats amb terra, s'esglaonen en el pendís entre dos camins que enllacen la plana molt propera amb el planell situat a uns 20 minuts de caminada, nord enllà.

L'estat de conservació dels vestigis, la presència d'un mobiliari ceràmic abundant que permetia de datar-los, ens va incitar a aixecar el plànol de les ruïnes tal com apareixien a la superfície.¹³ A més, vam recollir sistemàticament el mobiliari arqueològic present a la superfície. Les zones de recollida van correspondre a sectors ben definits, ja sigui en relació amb la presència d'una o de més cases, ja sigui determinats per concentracions significatives o particularitats del terreny. La recollida va ser abundant i va ésser objecte d'una anàlisi que explicarem més endavant.

¹² ADPO, 3E1/2, 1266, fol. 4r° : "...quandam domum quae est ~~in vill~~ in castro de Ropidera... aff... ex II partibus in viis publicis et alia parte in domo F. Boteina et ex alia... d'en Basan."

¹³ A la campanya d'aixecament del plànol, hi van participar Valentine Baudry, Aymat Catafau, Claude Ducar, Carine Coupeau, Marcel Henric, Pauline Illes, Sabine Nadal, Renaud Prats, Philippe Roca i Joseph-Michel Vila, tots membres de l'Association Archéologique des Pyrénées-Orientales.

Figura 3 : Plànol general del poble abandonat de Ropidera.

L'església fortificada de Sant Feliu

L'església de Sant Feliu de Ropidera se situa damunt d'un promontori i domina les ruïnes del poble, situades una mica més avall. Documentada per primera vegada al començament del segle XIII¹⁴, és de nau rectangular tancada per un absis semicircular (fig.

¹⁴ Vg *supra*.

4). L'edifici fa uns cinc metres d'amplada per una llargada interior de 15 metres. A l'inici, l'obra era totalment coberta per una volta de canó, de la qual només subsisteixen avui la coberta de l'absis i l'arc triomfal.

L'entrada principal probablement estava situada en el mur lateral sud, mal conservat i anivellat arran de terra en gran part de la seva meitat oest.¹⁵ A l'absis, hi donaven llum dues finestres de simple esqueixada i arc rodó, una axial i l'altra oberta en la paret sud. En la paret oest, es troba una obertura semblant, més alta que les dues precedents. En la paret nord de l'absis, no gaire lluny de l'arrencada de l'arc triomfal, hi ha un nínxol de forma quadrada, amagat en part sota l'enderroc de la volta. A dins de l'absis, es troba una banda de blocs grossos, acuradament tallats, assentats sobre una base i que s'adapten a l'arrencada de la volta. La presència d'aquesta banda, a més de la funció estètica, es pot explicar per una necessitat tècnica: en aquest punt precís hi devia haver una base on assentar les cintres de fusta que aguantaven la volta durant la construcció.

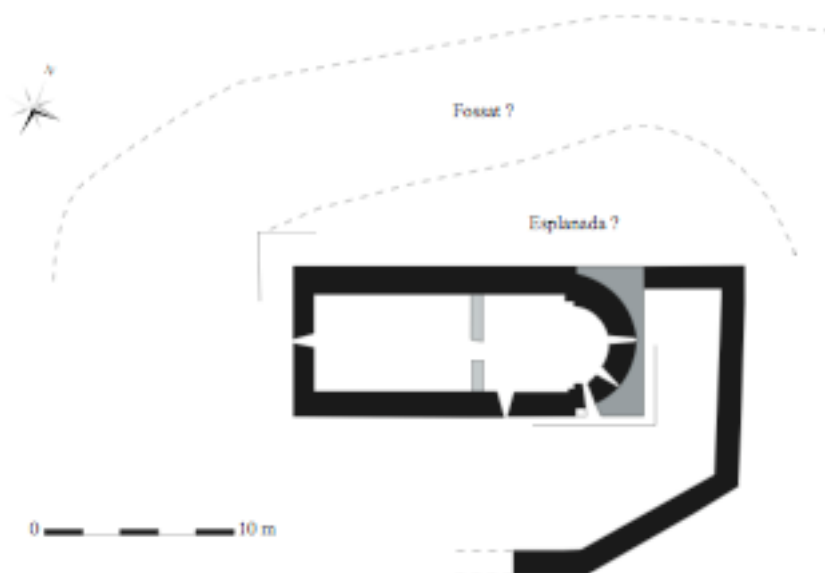

Figura 4 : L'església fortificada de Ropidera i el traçat suposat del fossat.

Per la construcció, s'han utilitzat materials bastant heterogenis. Pel que fa a l'absis, es tracta principalment de blocs de granit, grossos i de forma rectangular, mentre que la nau és construïda amb blocs de mides diverses, lleugerament escairats, o fins i tot sense tallar, però disposats en capes regulars. Tot és rejuntat amb un morter de calç bastant groller, de color blanc o groguenc.

Al començament del segle XIV, alguns documents fan esment d'un "castell de Ropidera"¹⁶, que podria correspondre de fet a l'església, que, durant un cert temps, fou transformada en torre mestra per l'adjunció d'una torre massissa que incorporava la capçalera. Aquesta construcció, de forma rectangular, una mica atalussada, ressegueix el

¹⁵ Jordi BOLÒS I MASCLANS, "Sant Feliu de Ropidera", *Catalunya Romànica*, vol. VII: *Conflent*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1995, pàgs. 48-50

¹⁶ Vg *supra*.

perfil de l'absis, per la qual cosa les finestres varen quedar tapades. Aquesta torre d'uns 15 metres d'alçada i que puja fins a uns 8 metres per damunt de la volta de l'església, només tenia, segons sembla, tres costats, i quedava oberta a l'oest, per tal de no sobrecarregar l'arc triomfal. A la paret oest, a l'altura del teulat de l'església primitiva, s'hi va practicar un accés, o una obertura. Aquesta porta, o finestra, de la qual només subsisteix un brancal, fa 1,40 m d'alçada. Es pot pensar que, malgrat la posició no gaire còmoda, aquesta porta permetia d'accedir a la torre mitjançant una escala de fusta. Per contra, l'obertura que subsisteix al cim de la torre, prop de l'agulla que encara es conserva, no es pot mirar com a una finestra, sinó que ha de correspondre als vestigis d'uns merlets.

L'estat de conservació de la nau no deixa veure cap indici de fortificació, com per exemple vestigis d'un camí de ronda o d'un matacà damunt de la porta d'entrada.

Possiblement, a l'inici del segle XIV, la fortificació de Sant Feliu de Ropidera es féu conjuntament amb l'excavació d'un fossat, a l'oest i al nord, fossat del qual encara resta visible una depressió suau d'uns 6 a 7 m. d'amplada. Un glacis fàcilment perceptible que servia per a mantenir les terres que aguanten l'edifici, envolta l'església al mateix nivell. A l'oest i a l'est, sembla que el fossat es perdi en el pendent.

Al sud i a l'est, el sistema de protecció es va reforçar amb una muralla que tanca un clos d'uns 150 m². La muralla, en part visible, ampla de 1,30 m de mitjana, és feta de blocs sense triar, rejuntats amb morter de calç de color blanc. Manifestament servia per defensar l'entrada de l'església, i potser també per delimitar el cementiri que podem pensar que es trobava a dins d'aquest clos, almenys en aquesta època..

La fortificació de les esglésies és un fenomen bastant freqüent al Rosselló al final del segle XII i durant el segle XIII (esmentarem només Sant Cristòfor de Vilarnau¹⁷, en el terme de Perpinyà i l'església de Sant Climent de Reglèlla, a la vora de la zona cremada, en el terme d'Illa). Sobretot entre 1172 i 1210 es multipliquen les autoritzacions de fortificar-les per part dels reis d'Aragó. Donen testimoni de la reafirmació del poder dels comtes-reis sobre el territori. Aquests exigeixen que els vassalls facin juraments de pau, reafirmant al mateix temps la regalia pel que fa a la construcció de les fortificacions.¹⁸ Moltes esglésies fortificades es veuen en aquell moment integrades al sistema defensiu dels pobles, com per exemple a Santa Maria de la Mar, on l'absis de l'església parroquial, contruïda probablement al segle XII, fou elevada uns quants metres i fortificada.

Els primers rastres d'ocupació

La morfologia del poble de Ropidera durant les primeres fases d'ocupació (segles X-XIII) és difícil de copsar, adulterada pels arranjaments posteriors i pels habitatges de la baixa Edat mitjana que amaguen vestigis més antics. Només s'han pogut fer algunes observacions en relació amb espais situats al marge del poble baixmedieval, enmig de les feixes (fig. 3). En aquest lloc, s'han trobat alguns trossos de parets, completament arranats (conjunt n° 37, 38 i 39). Les prospeccions van permetre d'identificar la presència de bocins

¹⁷ Olivier PASSARRIUS, *Vilarnau. Étude archéologique d'un village et d'un cimetière paroissial en Roussillon (IXe-XVe s.)*, Tesi de doctorat, Université François Rabelais, 4 volums, Tours, 2006, 913 pàgs.

¹⁸ Aymat CATAFAU, *Les celleres et la naissance du village en Roussillon (Xe-XVe siècles)*, Llibres del Trabucaire, Presses Universitaires de Perpignan, 1998, pàgs. 105-106. Lucien BAYROU i Georges CASTELLVI, "Esquisse d'une étude des vestiges des fortifications urbaines médiévales en Roussillon", *Études Roussillonnaises offertes à Pierre Ponsich*, Le Publicateur, Perpinyà, 1987, pàgs. 187-222.

de ceràmica comuna de cocció reductora, anteriors, segons sembla, al segle XIII. Hipòtesi de datació que queda confirmada per l'absència de ceràmiques d'importació hispànica posteriors al segle XIII. Aquests vestigis cobreixen uns 7000 m², però s'ha de pensar que es tracta d'una zona de feixes, la construcció de les quals pot haver afavorit la dispersió dels objectes. Els vestigis geogràficament més propers queden situats a 140 m de l'edifici de culte i l'extrem de la concentració se situa tanmateix a 230 m de l'església.

El poble de la baixa Edat Mitjana

El poble s'estén més avall de l'església, al sud, instal·lat en el pendís. Les ruïnes actualment visibles estan limitades a l'oest per un camí que surt del poble de Rodés i, passant per Ropidera, enllaça amb el planell que es troba nord enllà (camí de Les Cases). Dins del poble, però sobretot cap a dalt i cap a baix, aquest camí de bast és vorejat per dues parets d'un 1 m a uns 1,20 m d'alçada, construïdes per impedir als ramats d'entrar en els camps. A aproximadament 90 m de l'església, una bifurcació del camí (camí de l'església) permet de travessar el poble i d'accedir directament a aquesta església (fig. 3). Més avall, encara, surt una drecera d'una segona bifurcació que costreja el poble, travessa el riu i puja després cap a les carenes que dominen el poble (camí de les carenes).

Les cases i carrerons s'organitzen en relació amb aquests tres camins de bast. Les construccions estan situades totes al sud de l'església de sant Feliu; s'estenen al llarg d'uns 110 m, cosa que representa una superfície de dues hectàrees aproximadament. Al mig, es troba una zona de prop de 350 m², segons sembla lliure de tota construcció. Pel fet que no s'ha excavat, és impossible de determinar si això es deu a l'estat de conservació, o bé si, al contrari, es tracta d'una plaça.

A l'oest, un mur potent de 1,35 m de gruix, sòlidament aparellat i d'una llargada de 21 m, materialitza el límit del poble (fig. 3). Segons sembla, aquest mur forma part d'una construcció domèstica, i el fet que es trobi connectat amb la muralla del recinte eclesial, ens inclina a pensar que es tracta de les últimes restes d'una fortificació antiga, malmesa per l'evolució posterior del poble. S'han identificat 38 cases o construccions dins l'espai del poble (fig. 3). L'anàlisi dona informacions interessants pel que fa a la morfologia d'aquest hàbitat de cronologia homogènia, essencialment baixmedieval (segle XIV - primera meitat del segle XV), cosa que fa suposar que l'abandonament va produir-se ràpidament en un moment en que el poble estava encara densament ocupat.

Per a l'observador, sobta de seguida el fet que les cases no siguin ben clarament agrupades entorn de l'església. El poble s'allarga al sud de l'edifici, al llarg d'uns 130 m, seguint un camí que es va ramificant en carrerons a partir de l'entrada a l'espai del poble.

Aquest camí que puja de la vall i arriba a l'altiplà situat al nord, és vorejat de parets, igual com els camins ramaders (camí de Les Cases). Al principi, passava probablement per l'església, seguint el traçat del camí dit "de l'església". La ramificació que hi ha a baix del poble, sembla que és posterior: un nou camí, medieval, contorneja les habitacions a l'oest, mentre que un segon camí va fins a les carenes que dominen l'indret, i en particular fins al lloc dit Roc de Sabardana, lloc de conreu a l'edat mitjana, tal com ho testimonien l'arqueologia i la documentació textual.

L'espai pobletà és solcat de carrerons que permeten d'arribar a cada casa. El conjunt de les cases cobreix una superfície total de prop de 1,30 ha. Un espai lliure, de prop de 280 m², s'obre al mig del poble; pot interpretar-se, amb prudència, com una zona comuna d'activitats, o una plaça.

Tot comptat, s'han identificat 38 cases o construccions, que sembla que es poden datar del final de l'edat mitjana. No totes les cases són conservades de la mateixa manera; amb tot, algunes més ben conservades permeten de copsar la morfologia d'aquells habitatges. Tots els edificis foren construïts amb blocs de granit escairats. Aquests carreus estan disposats en capes regulars, de vegades en espiga; en alguns casos, les parets estan assentades sobre el substrat cristal·lí o sobre blocs voluminosos. Llevat de les de l'església, totes les parets estan rejuntades amb terra; ací i allà es veuen rastres d'un arrebossat de morter de calç, simplement aplicat sobre la cara exterior dels murs de les façanes principals (on queia l'aigua de la teulada).

La coberta sempre és de teules corbes, posades sobre un embigat de fusta i sobre canyís, panells de canyes reixades, disposades sobre els cabirons.

En algunes parets, es veuen forats de bastida, però sobretot permòdols, cosa que suggereix una alçada important, i concretament un pis superior o unes golfes. En la majoria dels casos, s'han pogut identificar els llistons d'accés a les cases, de vegades també els de comunicació entre les cambres; per contra, no s'ha trobat cap finestra o obertura semblant. Aquesta absència planteja un problema; pot tractar-se eventualment d'un problema tafonòmic, que explicaria la destrucció més ràpida de les parets afeblides per les obertures. La hipòtesi pot convèncer, però no basta per explicar que no s'hagi conservat cap resta d'aquestes parets ni cap vestigi de finestra, com ara un brancal.

En els plans, les cases apareixen com edificis grans, de diverses peces o cambres, probablement destinades a usos diferents. El conjunt 7, per exemple, situat a uns 70 m de l'església, consta d'un edifici únic dividit en 3 peces (fig. 5): una de central (7b) de prop de 28 m², flanquejada de dues més (7a i 7c), de forma quadrada d'uns 14 m² de superfície útil. El conjunt fa 17 m de llargada per 5 d'amplada, que representen una superfície d'uns 85 m². Les parets, d'un gruix de 60 cm, pugen fins a 2,20 m en alguns punts. Són fetes de còdols (20/50 cm) disposats en capes regulars, rejuntats amb terra. Ací i allà apareixen restes de l'arrebossat de morter de calç que permetia de protegir-los contra la intempèrie.¹⁹ Dins la paret, entre les peces 7a i 7b, hi ha, a més, alguns trossos de cairons, de 20 cm de llargada i 4,5 cm de gruix. S'han trobat teules corbes, que fan pensar en una utilització d'aquest material per les cobertes.

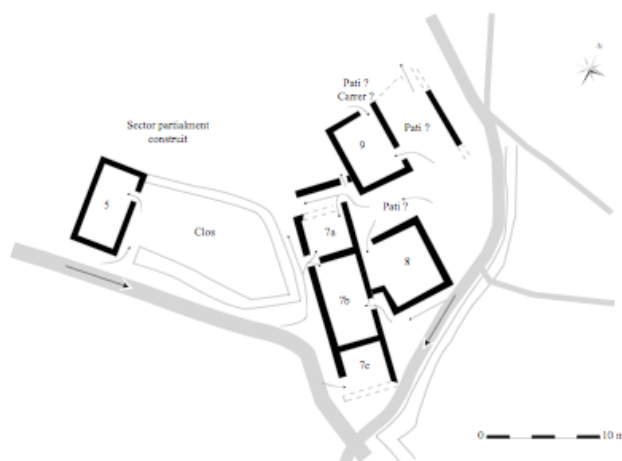

Figura 5 : Ropidera, cases n°5 i n°7.

¹⁹ Particularment, sobre la paret de la peça 7a.

L'edifici es troba encaixat en un pendent que mira cap al sud. S'entrava a la peça 7a per la planta alta, al nord, però també per la planta baixa, a nivell del carrer que voreja la construcció a l'oest, o bé encara per la peça 7b amb la qual comunica. Una altra porta permetia d'accedir a la peça 7b, mitjançant una giragonsa que dóna al camí de l'església a l'est. Tots aqueixos llindars fan més o menys 90 cm de diàmetre, i els brancals són generalment de construcció molt acurada. A la peça 7b, no s'hi ha trobat cap senyal d'una segona planta.

Sembla que la darrera peça o cambra (7c) només té un accés exterior, amb un llindar que dóna al camí de Les Cases, al sud-oest. La hipòtesi més probable és que fos un espai annex, que depenia d'una casa espaiosa dividida en dues peces a la planta baixa. No hi ha cap indici que permeti de relacionar amb aquest conjunt la construcció núm. 8 que té adossada a l'est. I de fet, l'estudi de les parets deixa clar que la construcció de l'edifici 8 és posterior al 7. L'entrada al 8 és independent i dóna, al nord, a un espai estret que permetia la circulació i que també podia fer de pati. El fet que la casa 8 sigui contigua de la 7, l'anomalia que presenta al sud i que produeix la giragonsa que hem dit a l'entrada a la peça 7b, tot això fa pensar que els dos edificis formen part d'un mateix conjunt, i que la casa 8 n'és una extensió, o bé que representa una fase de renovació.

Més cap a l'oest, el conjunt 5 voreja, al nord, el camí de Les Cases (fig. 5). Aquest consta d'un clos espaiós adossat a un edifici de forma rectangular. El clos és fet de blocs de dimensions molt diverses, sense ésser rejuntats en aparença. Amb una planta irregular, té una superfície de prop de 80 m². Enrunats en gran part, els murs tenen una amplada imponent: entre 1,20 m i 1,40 m. Els murs que formen l'angle sud-est encara tenen una alçada important, cosa que ha permès que es conservin dos nínxols encastats a la paret, un al sud i l'altre al nord-est, a una alçada d'aproximadament 1 m.²⁰ S'arriba a aquest clos per un passatge llarg (1,60 m), que connecta directament amb el camí. A l'oest, el clos s'adossa a un edifici de forma rectangular d'uns 4,40 m d'amplada per 7,80 m de llargada, o sigui 23 m². Les parets d'uns 50 cm de gruix són fetes de blocs (20-30 cm) disposats en capes regulars, rejuntats amb terra. L'entrada es fa per un llindar de prop de 90 cm de llargada, que dóna directament al clos. La coberta era de teules corbes, com ho denoten els trossos escampats a terra. Les dues edificacions constitueixen un conjunt coherent, una casa d'una peça única relacionada amb un clos destinat al bestiar. Amb tot, la hipòtesi de l'existència d'una peça destinada a l'habitatge s'ha de plantejar amb prudència car només pot recolzar en la llargada del llindar (inferior a 1 m).

El conjunt 4 és un dels que s'han conservat millor (fig. 6). Consta d'un edifici de forma rectangular de 8,20 m de llargada i 5 d'amplada, envoltat per un clos de prop de 140 m². S'hi accedeix per dos passos. Un, d'uns 2,40 m, situat a l'oest, l'altre, de la mateixa llargada, dóna a un carrer que voreja el conjunt per la banda nord. En certs punts, els murs del clos pugen fins a uns 1,60 d'alçada. Estan fets amb blocs de mides diverses aparentment sense rejuntar. Una edificació d'una superfície de 30 m² ocupa una part de l'espai. Les seves parets, conservades fins a 1,60 m d'alçada, són fetes de blocs de 20-40 cm, rejuntats amb terra. En la paret sud, es veu una renglera de forats de bastida. Hi ha quantitat de trossos de teules corbes, per la qual cosa hom pot pensar que la coberta era feta amb aquest material.

²⁰ El primer nínxol té 50 cm d'alçada, 30 cm d'amplada, prop de 30 cm de profunditat. El segon fa 60 cm d'alçada, 50 cm de llargada per una profunditat de 30 cm.

S'entra a l'est, per un llindar de prop de 2,10 m, amb brancals prou ben fets. Aquesta llargada fa suposar que aquest edifici servia de corral relacionat amb el clos en el qual està localitzat.

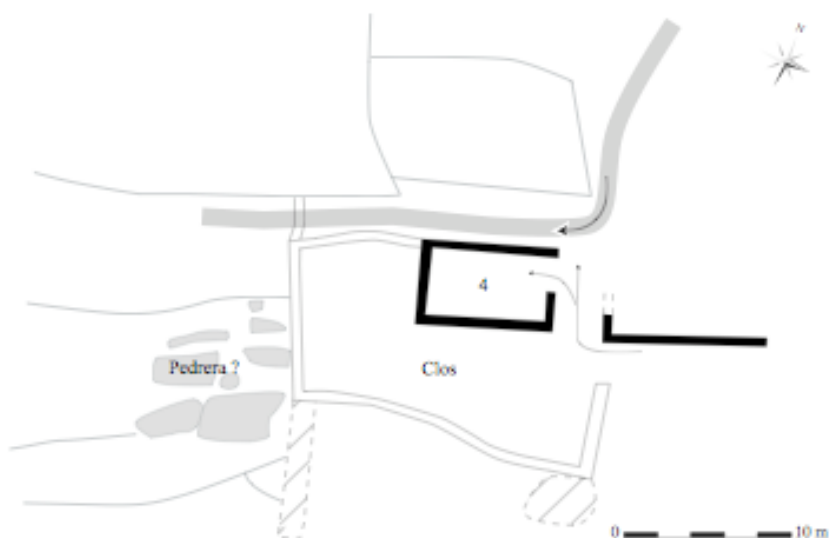

Figura 6 : Ropidera, casa n°4 i el seu clos.

Podem trobar uns quants exemples amb aquesta configuració (una casa voltada per unitats més petites, de vegades només d'uns pocs metres quadrats; per exemple la núm. 10). Les longituds dels llindars, molt diverses, fan pensar que els llocs eren destinats a activitats diferents. En molts casos, els llindars tenen més d'1,50 m., cosa que suposa que les peces feien la funció de cobert, o més aviat d'estable o de corral. S'han clarament identificat tres closos exteriors, dos d'ells (núms. 4 i 5) contigus d'una casa.²¹ L'estructura del poble, la presència de cases grans probablement mixtes, el fet que hi hagi closos, els arranjaments dels camins destinats a impedir que el bestiar entrés als camps, tot plegat dona testimoni d'una economia en part basada en la ramaderia, i en particular en el bestiar cabrum, donada l'alçada de les parets protectores. S'han trobat dues piques tallades en voluminosos blocs de granit, trencades.

Les cases de Ropidera ens proporcionen elements per entendre millor l'arquitectura rural del Rosselló al final de l'edat mitjana. Fins ara, el nostre coneixement es limitava als exemples posats al descobert per les excavacions del poble de Vilarnau (terme de Perpinyà), en una zona de plana. A Vilarnau d'Amunt, i encara més a Vilarnau d'Avall on estan més ben conservades, les cases són construïdes totes amb còdols. Amb tot, la morfologia del còdol el fa inadequat per als marcs de les obertures, i el rejuntament necessita molt material. Els còdols estan disposats en capes regulars, o bé en espiga, en *opus spicatum*. Per tal de facilitar l'obra, els còdols estan sovint associats a altres materials

²¹ La llargada del llindar, inferior o aproximant d'1 m, recolza la hipòtesi.

que permeten el repartiment de les càrregues i contribueixen a estabilitzar la construcció²². A Vilarnau, com a tot arreu a la plana del Rosselló, s'utilitza el cairó (una rajola), que apareix en les construccions a partir del segle XIV. A Vilarnau, els cairons estan disposats en capes regulars, una cada dues o tres rengleres de còdols. Molt sovint, el cairó s'utilitza sol en els elements de suport, com ara els pilars, armadures d'angle, muntants o marcs d'obertures. En canvi, a Ropidera, aquest material és totalment absent en aquella època, i fins i tot sembla que, a la zona estudiada, el cairó no aparegui en l'arquitectura rural fins a partir de la segona meitat del segle XIX. El fet s'ha d'explicar per una dificultat de proveïment o bé perquè els blocs utilitzats resultaven més fàcils de rejuntar que no pas els còdols.

A Vilarnau, s'ha utilitzat exclusivament un lligant de calç grassa, barrejat amb una sorra prou grollera extreta del llit del riu. Les parets de les cases de Ropidera tenen entre 0,4 i 0,5 m de gruix, que pot semblar poc per unes parets mestres, sobretot si ho comparen amb les parets potents que s'han excavat a Lastours (departament d'Aude) que arriben a tenir fins a una amplada constant d'1,10 m (edifici III).²³ A Durfort (Tarn)²⁴, les parets de l'edifici 9 fan 0,80 m de gruix, i a Calberte (Lozera), la casa J és construïda amb murs de prop de 0,70 m d'amplada.²⁵ Totes aquestes construccions estan fetes de còdols, generalment calcaris, lligats amb morter de calç, i tenen pisos. A Rougiers (Var), les parets són més aviat primes (entre 0,60 i 0,70 m), respecte a l'alçada que pot pujar fins a 6 a 8 m.²⁶ En canvi, al Rosselló, pel que fa a l'arquitectura rural d'època moderna i contemporània i a les àrees on s'utilitzen els còdols de riu, les parets mestres són primes, amb un gruix mitjà d'uns 0,40 a 0,50 m.²⁷ A La Roca d'Albera, unes prospeccions en la zona de boscos del massís, va permetre d'aixecar els plans de dos masos datats dels segles XIV-XV.²⁸ El primer és a uns 700 m. d'altitud. Adossat a un gran pati tancat, es troba un edifici petit, cobert amb teules. Les parets, fetes de còdols de gneis, lligats amb morter de calç, tenen una amplada que varia entre 0,40 i 0,50 m. Prop de l'església de Sant Fructuós de Roca Vella, es va excavar un altra edifici. És cobert amb teules corbes; les parets estan construïdes de la mateixa manera i fan aproximadament 0,60 m de gruix. Amb tot, hi pot haver parets més fortes; l'amplada està relacionada, en aquests casos, amb la mida de l'edifici i amb la superfície de la teulada, els cabirons de la qual, al Rosselló, descansen sobre el capdamunt de la paret lateral o mitgera.

Mentre que el morter de calç sembla que s'hagi generalitzat en molts jaciments, a Ropidera hom continuava utilitzant la terra com a lligament, bo i aconseguint mantenir

²² C. LHUISSET, *L'architecture rurale en Languedoc, en Roussillon*, Les Provinciades, 1980, 399 pàgs.

²³ M.-E. GARDEL, "Le bâtiment III du castrum de Cabaret (Lastours, Aude)", a COLIN, DARNAS, POUSTHOMIS, SCHNEIDER (dirs.), *La maison du castrum de la bordure méridionale du Massif Central*, Archéologie du Midi Médiéval, supplément n°1, 1996, pàgs. 163-175.

²⁴ F. VIDAILLET i B. POUSTHOMIS, "Une maison du castrum de Durfort (Tarn): le bâtiment 9", a COLIN, DARNAS, POUSTHOMIS, SCHNEIDER (dirs.), *La maison du castrum ...*, pàgs. 177-208.

²⁵ I. DARNAS, "Une maison du castrum de Calberte (Lozère): la maison J", a COLIN, DARNAS, POUSTHOMIS, SCHNEIDER (dirs.), *La maison du castrum ...*, pàgs. 209-214.

²⁶ G. DÉMIANS D'ARCHIMBAUD, *Les fouilles de Rougiers. Contribution à l'archéologie de l'habitat rural médiéval en pays méditerranéen*, éd. C.N.R.S., Valbonne, 1980, pàg. 226.

²⁷ C. LHUISSET, *L'architecture rurale en Languedoc, en Roussillon ...*, pàg. 346.

²⁸ A. CATAFAU, O. PASSARRIUS, "Laroque-des-Albères de l'Antiquité à la fin du Moyen Âge. Histoire et archéologie du peuplement et de la mise en valeur d'un terroir villageois", *Etudes Roussillonnaises*, tom XIV, Canet-en-Roussillon, 1995/1996, pàgs. 7-31.

parets de poc gruix, entre 0,50 i 0,70 m com a màxim, tot i que algunes cases presenten les traces d'un segon nivell.

Les prospeccions de superfície van permetre de recollir, al voltant de les cases esfondrades, un mobiliari ceràmic abundant, de fàcies homogènia, datat als segles XIV-XV. La unitat arquitectònica, l'estructura homogènia del poble, la presència de ceràmiques nombroses permeten de suposar que l'abandonament del poble va produir-se al final de segle XIV o durant la primera meitat del segle XV. Sembla que va ser molt ràpid i sobtat, fins i tot sembla que el poble en aquest moment podria haver estat en un moment d'apogeu.

B. El territori de cultiu al voltant del poble

El conjunt de les construccions del poble, datades pel mobiliari ceràmic trobat a la superfície, ens permet de reflexionar sobre els conreus contigus, que s'emmarquen en un quadre cronològic ben definit pels vestigis domèstics.

El poble s'ha implantat en un espai organitzat en terrasses que compensen el pendent prou fort del terreny. Aquesta disposició fa més fàcil l'accés al primer pis de les cases, que es podia trobar així a peu pla. S'ha d'imaginar doncs un espai escalonat, tan pel que fa al poble com als camps a l'entorn. Per cert, aquestes feixes van ésser objecte d'adobaments i d'obres de manteniment, mentre que se'n van reconstruir, o crear d'altres després de l'abandonament del poble. Per tant, resulta difícil de conèixer amb precisió la morfologia de la parcel·lació medieval. Amb tot, se'n pot tenir una aproximació bastant fidel, a partir d'alguns exemples ben conservats, o més fàcils d'estudiar.

Entorn de la casa 4 :

L'àrea és probablement una de les més interessants, perquè el traçat de les feixes encara segueix la trama medieval (fig. 7). Generalment, aquestes construccions descansen damunt d'una base feta de voluminosos blocs de granit que provenen dels antics caos que ocupaven el terreny al moment de posar-lo en cultiu (fig. 8). Aquestes boles de granit, deixades sense afaïonar, tenen de vegades més de 0,50 m i fins a 0,80 m de diàmetre; en ells recolza la resta de la construcció feta probablement amb blocs més petits. Aquestes parets "arcaiques" es retroben en diversos punts del lloc i indiquen, sense cap dubte, l'existència del conreu de l'època medieval, que després s'ha mantingut. Entorn de la casa i del clos núm. 4, s'han identificat 5 murs de feixes que semblen medievals. Si més no, presenten les mateixes característiques tècniques: grossos blocs a la base, damunt dels quals s'aixeca un mur fet de pedres més petites i constantment mantingut o reconstruït, perquè resisteix malament els desgastos del temps i de l'erosió.

Aquests murs de feixes podien arribar a tenir alçades superiors fins i tot als dos metres, però hom sospita tanmateix l'existència de banquetes més fondes i que hi hagués el terra amb una pendent lleugerament superior al que hi ha ara.²⁹ La restitució d'un perfil general no és pas fàcil de realitzar. Aquest últim no deu haver variat gaire, convé tanmateix de continuar essent prudents car sembla que alguns sectors han estat profundament erosionats i que alguns blocs on hi ha uns encaixos medievals, refets per servir de base

²⁹ Es possible que algunes d'aquestes banquetes hagin sigut desdoblades.

d'algunes feixes, es troben tanmateix penjats a una cinquantena de centímetres per sobre del nivell del sòl actual.³⁰

Figura 7 : Part occidental del lloch de Ropidera : feixes al voltant de la casa i del clos n°4.

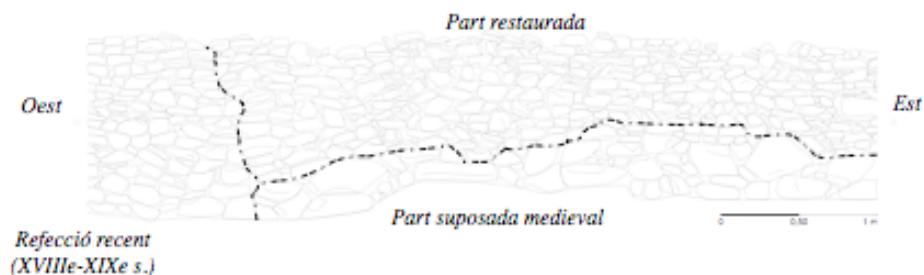

Figura 8 : Paret de feixa d'època medieval sobreploma la casa amb clos n°4.

Entorn de la casa i del tancat núm. 4, les prospeccions de superfície han permès de posar en evidència l'existència d'una important disseminació de la ceràmica datada dels segles XIV-XV, que pot ésser posada en relació amb l'arranjament de les feixes. Aquesta quantitat de trencadís dona fe de la pràctica del femat, en relació potser amb els cultius (horta ?), posats al més arran possible de la casa.

³⁰ El 1356, dos esments textuais podrien ésser els indicis d'aquest conreu sobre murs existents des de l'edat mitjana, però els rastres dels quals són difícils de trobar tant en els documents com sobre el terreny : "*Petro Vitalis de Ropidera item aliam petiam terre vocate al benall (cf. benalles: feixes ?) aff. cum Guillemo Botinyani et cum Guillemo Cerdani de Ropidera, item aliam petiam terre vocate a les paretz (murs o marges?)*", 3E1/95, fol. 3r-4r, notari Andreu Romei, Vinça, any 1356.

Cases núms. 39 i 37

Aquestes dues construccions formen part dels vestigis més antics que s'han observat; són anteriors al segle XIII, encara que no es pugui definir amb més precisió les seves cronologies. Estan totes dues construïdes sobre murs de terrasses medievals. El mur de terrassa que constitueix la banqueteta on es troba la casa núm. 37 recolza sobre una base feta de blocs de granit enormes i domina una penya que porta un encaix medieval, la qual hauria estat inaccessible sense la presència de la terrassa. En aquest lloc, igual com en gran part dels voltants del poble al sud-oest, les feixes formen bandes prou llargues com per permetre llaurar amb l'arada.

La part est i sud-est del jaciment té un pendent prou marcat cap al riu dit de Ropidera, i tota implantació implica el condicionament del sòl en terrasses, les quals contenen el record tant dels conreus com de les ruïnes de les cases medievals. Aquí també, les construccions més antigues utilitzen, si més no en les seves bases, voluminoses pedres transportades al moment de l'inici de l'explotació agrícola, així com blocs grollerament escairats i falcats en posició vertical (fig. 9).

Figura 9 : Al primer i al segon pla, parets de feixes d'aspecte arcaic i suposats medievals (foto : A. Catafau).

El riu de Ropidera, que avui és un corrent d'aigua intermitent, va ésser objecte d'uns arranjaments. Diverses rescloses antigues permetien de regar les parcel·les cultivades a les vores. L'abastament d'aquests recs era facilitat per una successió d'embassaments petits, fets amb voluminoses pedres llançades dins el riu, que permetien a més de reduir l'erosió del llit.

Parcel·les irrigades, al nord-oest ?

Al nord-oest del poble de Ropidera, al llarg de la pista i a l'inici del corriol de les Cases, hi ha una petita sèquia, feta d'obra, que pren la seva font en la zona humida del Cortalàs, situada a uns centenars de metres més amunt. Aquesta sèquia fonda i d'uns 50 a

60 cm d'ample, corre paral·lela al rec de les Cases i corre per damunt d'un conjunt de parcel·les força planeres, contingudes en segons quins llocs per murs alts de feixes. La prospecció d'aquesta zona salvada de l'incendi, ha lliurat trencadís de ceràmica comuna medieval, la presència de la qual s'explica per la pràctica del femat.

El sector de la Roca Sabardana :

Aquest sector es troba en el terme de Rodés, al límit meridional de l'altiplà, en un lloc on la presència d'una vena d'esquist provoca l'emergència de diverses ressurgències, posades manifestament per a l'explotació d'aquestes terres. La presència recurrent de ceràmiques medievals dóna fe d'un conreu antic, en relació probablement amb el vilatge ròneg de Ropidera, situat a només a 20 minuts de camí. El capbreu de 1393 menciona una terra cultivada i situada a la Roca Sabardana, veïna amb d'altres terres propietat d'altres habitants de Ropidera.³¹

Les parcel·les 1081 i 1041 han lliurat els vestigis de les sèquies destinades a la irrigació, les quals neixen a l'altura de les ressurgències habilitades per això però que actualment estan estroncades (fig. 10). La font de la parcel·la 1081 mostra un arranjament clar i a l'hivern o després d'un episodi plujós encara traspua. L'aigua d'aquesta sèquia s'ha canalitzat. Aquest canalot, amb una amplada de 50 cm com a màxim, està perfectament condicionat i davalla al mig de les feixes. El seu important ensorrament ens ha impedit d'observar la presència d'eixaugadors o fibres per a la irrigació, però el seu traçat contrari al pendent, permet de menystenir la hipòtesi d'un rec d'evacuació de les aigües pluvials.

Aquesta parcel·la apareix completament ordenada en feixes, de vegades força altes, la fesomia de les quals mostra que eren treballades encara no fa gaire (principi del segle XX o al llarg d'aquest segle). En aquesta parcel·la hi havia una cabana amb voladís de planta circular i uns equipaments, com ara una escala molt elaborada que permetien l'accés a les feixes més altes.

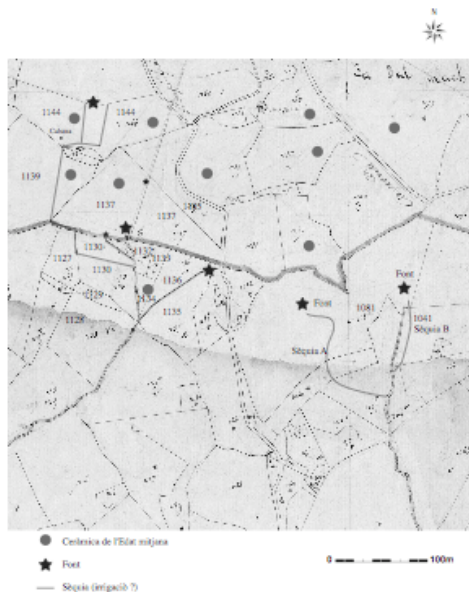

Figura 10 :

Sector de la Roca Sabardana.

³¹ "It. teneo quandam terre peciam meam sit. in d. term., l.v. Rocha Samardana et affr. cum ten. Bernardi Bajuli et cum ten. Guillem Telleta de Ropideria", J.-B. ALART, *Marcevol et l'église de Vinça*, Ms 111, Médiatca Perpinyà, pàg. 193 i següents.

La parcel·la 1041 és molt interessant ja que els arranjaments s'hi han conservat millor. Aquesta parcel·la ocupa una petita vall força encaixonada. El riu que l'ha solcada troba la seva deu en una ressurgència situada a sobre, avui emperò estroncada (fig. 11). El llit del riu ha estat voluntàriament desplaçat, canalitzat per tal de fer-lo córrer pel flanc de turó i salvar així dels aiguats les terres fèrtils del fons de la petita vall. L'eixaugador o fibla per alimentar la sèquia ha quedat destruït, però es devia situar no gaire lluny de la font. Més avall, aquest rec és ben consolidat i canalitzat per mor d'evitar l'erosió. Uns eixaugadors (veritables comportes que s'obrien i tancaven amb una llosa clavada verticalment) permetien d'irrigar les feixes. Es tracta aquí de banquetes força amples, però amb una alçada de només 40 a 60 cm, la terra de les quals és particularment fèrtil.

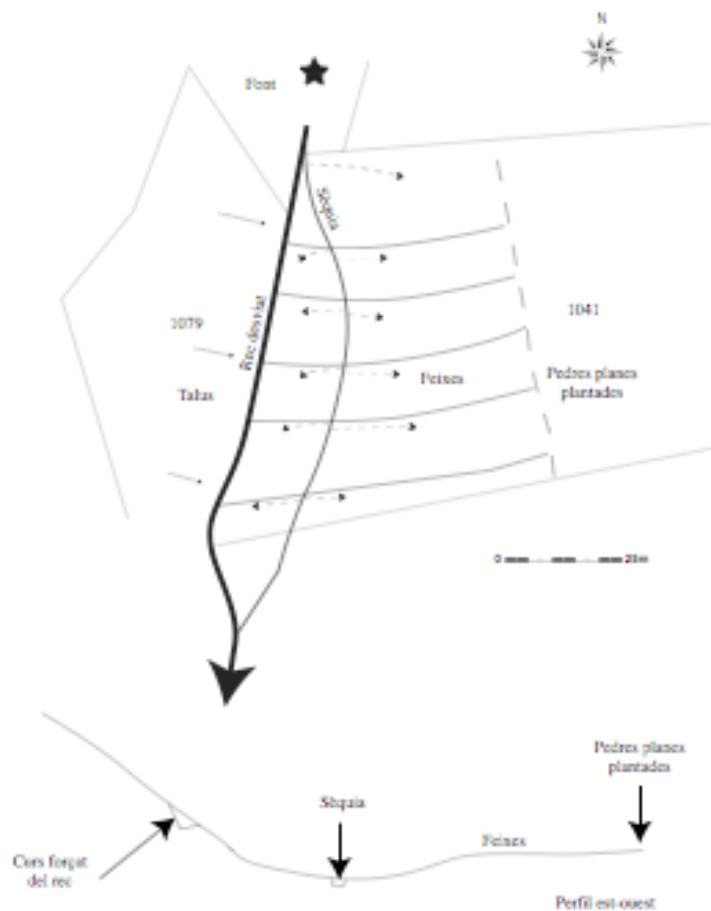

Figura 11 : Sector de la Roca Sabardana. Croquis de l'organització de la parcel·la n° 1041.

La datació dels dos conjunts no es pot fer fàcilment i només es pot recolzar sobre indicis tènues. Entorn de la font de la parcel·la 1081, s'han recollit diversos gerros trencats. Es tracta exclusivament de cànirs d'aigua, trencats allà per inadvertència al moment d'anar-los a emplenar. Aquest mobiliari és homogeni i és datat al segle XX. Aquests

elements ens permeten justament de suposar que la font rajava en aquella època, però no ens forneixen cap indici sobre la datació de l'inici del conreu.

El 1832, les parcel·les 1081 i 1041 són mencionades com essent conreades amb vinya i anunciades com de categoria 5 en la ressenya de les seccions del 1836 i, per tant, fortament gravades d'impostos.³² Sembla poc probable que els arranjaments observats sobre el terreny s'hagin fet només per a aquest tipus de conreu. Podem imaginar aleshores que siguin anteriors i que estiguin en relació amb cultius destinats a l'alimentació, suplantats al segle XX per l'hegemonia de la vinya.

En aquest sector, les prospeccions han permès de notar la presència recurrent de ceràmiques medievals, cosa que s'explica probablement per la pràctica de l'adob dels camps. Es tracta gairebé exclusivament de ceràmiques comunes de cocció reductora associades a alguns fragments de ceràmica amb esmalt estannífer amb dibuix verd i torrat o blau que donen fe, una vegada més, d'una explotació de la baixa edat mitjana.

La parcel·la 1144 és manifestament una de les més interessants. Aquesta parcel·la, relativament planera, és particularment humida en la seva part alta, al nord. Allà la travessen dos reguerons que fan de drenatge, però que també permeten de regar la part baixa i les parcel·les situades a sota. La major part de les transformacions observades corresponen a petits murs de feixes, curosament aparellats a base de pedres de mida petita i d'una quarantena de centímetres d'alçada com a màxim. Una cabana amb voladís, implantada en la part baixa, completa el dispositiu de conreu, probablement el que té relació amb la menció d'una vinya en la ressenya de les seccions del 1832.

Aquesta cabana ve a adossar-se, en canvi, a una paret o marge de feixa que és més antiga. La manera com es féu aquesta construcció és ben diferent de la des altres: hi intervenen uns blocs de granit grossos que poden assolir més d'un metre de costat, partits de manera sumària i redreçats per tal de contenir les terres. Aquests blocs, de vegades mal disposats, formen velles feixes, les banquetes de les quals han quedat rentades per l'erosió i que corresponen a les primeres zones conreades; són les mateixes feixes que han hagut d'ésser desembarassades dels grossos blocs o dels caos. És temptador aleshores d'associar aquests murs poderosos amb la quantitat de ceràmiques medievals que trobem en tot aquest territori. En aquest indret, el mobiliari es compon, en gran part, de ceràmiques comunes datades indiferentment a l'edat mitjana, però observem igualment la presència d'algunes ceràmiques comunes, datades al principi del segle XVI.³³

Més avall, el conjunt de parcel·les 1130, 1132, 1133, 1134 i 1136 presenta també indicis d'arranjaments antics, destinats sobretot a l'aprofitament de tres fonts, parcialment estroncades avui dia. Aquestes parcel·les recuperen també les aigües del rec que baixa de la parcel·la 1144 i que serpenteja enmig de les feixes.

El 1832, totes aquestes parcel·les estaven plantades de vinyes, de vegades amb algunes oliveres, com per exemple la parcel·la 1130. En aquella època, però en la part nord de l'àrea estudiada, encara resten terres, algunes de les quals llaurades, si s'ha d'interpretar així els voluminosos amuntegaments de pedres que es troben a la superfície. Tots aquests arranjaments posteriors probablement van fer desaparèixer els vestigis dels conreus de l'època medieval, fora que només els haguessin mantingut, perpetuant unes estructures (parets, feixes, potser cabanes) que podrien ésser més antigues del que semblen.

³² A.D.P.-O. 1025W174.

³³ Determinació realitzada per Patrice Alessandri.

Abandonament del poble i creació de conreus sobre les ruïnes

El material arqueològic recollit permet de datar l'abandonament del poble en el decurs del segle XIV i XV. No tenim cap dada que indiqui que al mateix temps s'abandonessin les terres de conreu. Per contra, sabem que alguns murs de feixes de traçat medieval serveixen de límits cadastrals encara al segle XIX, cosa que suposa una perduració, si més no parcial, de la parcel·lació antiga.

A l'inici del segle XIX, les ruïnes del poble estan reutilitzades, i les pedres que no s'aprofitaren per la construcció de noves feixes, aleshores foren col·locades en uns grans amuntegaments de pedres (fig. 12). Les escales i les cabanes amb voladís (*à encorbellement*) instal·lades en les terrasses més altes, o adossades a aquestes, són típiques d'aquest període, i la multiplicació de les banquetes portà a la desaparició d'aquelles bandes llargues que eren adaptades per a llaurar i que avui no corresponen al conreu de vinyes o d'oliveres. Es poden identificar aquestes noves feixes per la presència de materials antics reutilitzats, sobretot les teules que de vegades abunden i cobreixen el sòl.

Figura 12 : Sector del poble de Ropidera despedregat per els cultius d'època moderna (foto : P. Roca). A la part alta, a dreta, cabana engedada dins una paret de despedregament del segle XIX.

C. L'ús medieval de la part de planell de la muntanya

Els documents no ens donen informació sobre l'ús de la part de muntanya del territori de Ropidera, el planell, abans del segle XIV. Tal com sabem que Ropidera tenia

feixes, tenia un territori termenat i una església des dels segles X-XI, i que fou un lloc fortificat al segle XIII, amb un poble agrupat, també podem imaginar que la part del planell fou, així mateix, utilitzada, segurament per fer pasturar bèsties, sobretot bestiar petit, ovelles i cabres. Però les formes socials i econòmiques d'aquest ús no ens han deixat una documentació escrita específica, i les formes materials s'han amagat sota les ocupacions posteriors, sense dubte perquè eren formes d'ocupació més lleugeres, com per exemple uns cortals i unes cabanes de fusta, sense habitatge permanent i amb una residència limitada al fet de guardar el bestiar durant algunes nits o al llarg d'algunes setmanes.

L'any 1342, el donzell Seguer de Perapertusa, senyor del castell de Montalbà, situat immediatament al nord de Ropidera, a la comarca de la Fenolleda, i per tant al reialme de França, donà en emfiteusi (en acapta) a un pagès de Rodés, per tant dins del regne de Mallorca en aquell moment, el pasturatge i l'ús del seu pasturatge ("*pasturagium et ademprium pasturagii mei*") per dos-cents caps de bestiar petits, sobre tot el territori del seu *castrum* de Montalbà.³⁴ La frontera, així doncs, era oberta, o no existia, per a la circulació dels ramats i dels pastors. A més, es pot pensar que la disponibilitat de terres de pastura era més gran al planell que a la part de les valls, a prop de la Tet, i que el bestiar era més nombrós al sud que al nord, al Rosselló que a la Fenolleda. Aquesta situació és potser el reflex d'un consum més important, potser per raons demogràfiques de més gran demana urbana de llet, formatge i carn (que explicaria també l'existència d'uns conreus més intensius i una reducció de l'espai de pastura al Rosselló i al baix Conflent) o per raons de producció de llana per l'artesanat o la indústria de la llana de Perpinyà. Una altra lliçó que podem treure d'aquest document és la circulació dels ramats, que, de Rodés fins a Montalbà travessaven tot el territori de Ropidera. Feien ús dels camins ramaders, com els que hem pogut seguir a través de tota la zona. Tot al llarg d'aquestes vies hi havia una protecció dels conreus, per murets situats a banda i banda del camí. Veurem, tanmateix, que no és necessari d'imaginar una pujada i una baixada quotidiana de Rodés fins a Montalbà.

El territori concedit per a la pastura de les bèsties de Bartomeu Cornellà de Rodés era situat al sud de Montalbà, a prop de Ropidera: segueix un torrent anomenat *de les Carabasses* on hi ha instal·lats un molí i la seva derivació d'aigua, fins al Puig Pedrós, al camí que va de Montalbà a Ropidera i que passa pel lloc dit "*Molera redona*". El paisatge que indica aquest topònim és molt semblant al del planell de Ropidera: entremig dels caos granítics, unes zones baixes de molleres, humides de la tardor fins a la primavera, seques després a nivell de la terra, però que constitueixen durant l'estiu una reserva d'aigua, amb uns pous per a treure-la. Es al mig i al voltant d'aquestes molleres que l'herba és verda i alta i també que es cultiva el farratge dins uns prats irrigats.

Les condicions previstes per el pasturatge de les bèsties són també interessants: el propietari de les bèsties, o a el pastor, tenia l'obligació d'entrar i de sortir amb les seves bèsties cada dia quan el sol ja ha sortit, i d'abandonar la pastura quan encara faci sol. L'hi és doncs prohibit de quedar-se, ell i el seu bestiar, a la nit en les pastures de Montalbà. Però el document indica que el bestiar podrà passar la nit, "*pernoctare*", en el cortal que el propietari de Rodés posseeix al territori parroquial de Sant Feliu de Ropidera.

L'existència de cortals d'època medieval a Ropidera és doncs assegurada, encara que no s'hagin trobat com a construccions separades. Podien ser cortals aïllats, però l'estudi dels vestigis del poble ens ensenya també l'existència d'espais tancats annexos a les cases, que

³⁴ ADPO, 2J1/35, p. 23.

podien fer ofici de cortals, coberts o no. I alguns d'aquests cortals eren propietat de pagesos-ramaders de Rodés, o almenys eren utilitzats per ells. És per això que no eren obligats els ramats de pujar i baixar cada dia de la vall de la Tet fins a la muntanya de Ropidera i fins a Montalbà.

El ramat de Bartomeu Cornellà era format per un màxim de dos-cents caps de bestiar, tant d'ell mateix com d'altres propietaris que els hi havien donat per a guardar. Això pot també donar una idea de la dimensió del cortal.

III. El procés d'abandonament del poble i els usos posteriors del territori

A. Un procés de despoblament ràpid del segle XV

L'última ocupació del poble es pot datar més o menys bé pels vestigis arqueològics. La ceràmica recollida dins del nucli de població i sobretot als seus voltants immediats és molt homogènia cronològicament: es pot datar als segles XIV-XV (amb l'excepció notable de la d'algunes cases probablement més antigues situades al sud, a fora del nucli concentrat, ocupades als segles XI-XII). No es troben ceràmiques posteriors en quantitat suficient per a pensar en una possible ocupació o reocupació d'època moderna. No hi ha cap indici tampoc de reedificacions o transformacions de cases amb propòsit de viure-hi d'una manera duradora: ni parets reconstruïdes, ni teulats reinstal·lats.

Tenim per sort uns indicis textuais i històrics molt més precisos sobre l'època del despoblament, de l'abandó del poble. Un primer element d'avaluació de la població és tradicionalment el compte dels focs. Per Ropidera es confirma que els fogatges no són mai un inventari exacte de la població: al segle XIV, l'any 1378 i de nou al 1385, el poble de Ropidera és imposat sobre una base de vuit focs. És evident que els vestigis del poble, tal com els hem aixecat, dibuixat, estudiat i interpretat, ens indiquen un nombre de cases ocupades als segles XIV-XV al voltant de trenta, per una població estimada de 120-150 persones. Segurament els vuit focs dels fogatges representen, com ja sabem, una capacitat contributiva i no pas una avaluació o inventari exacte de la població, que era un nombre molt més elevat. La diferència notable entre la realitat del poblament i el nombre de focs es pot entendre per una pobresa que nota un document contemporani, de l'any 1381, quan diu dels homes de Ropidera que "*són homes del rei, poc nombrosos et mancats de béns terrestres i vivien també en posició de frontera del regne de França, en llocs rurals i al cim de muntanyes, de tal manera que amb prou feines es poden nodrir a ells mateixos*".³⁵ Ben segur, són els homes de Ropidera que parlen d'aquesta manera, per obtenir del rei uns avantatges econòmics. És exactament la mateixa mena d'arguments que podem imaginar que es van esmentar per obtenir la disminució de focs imposats. Una altra indicació que els historiadors són temptats de deduir dels fogatges és l'estimació del moment i dels ritmes de l'abandó d'un poble. Per Ropidera els fogatges ens indiquen un foc el 1515 i dos focs l'any 1553, i desapareix del fogatges posteriors (el de 1725). Si un foc de 1385 corresponia a unes quatre cases de Ropidera, podríem pensar que els anys 1515 i 1553 hi havia d'haver entre 4 i 8 cases habitades; tanmateix, l'arqueologia no ens dona cap indicació d'una ocupació permanent del poble de Ropidera en època moderna, ni ceràmiques, ni monedes,

³⁵ ADPO, 2J1/37, pàg. 53: "*quod homines dicti loci sunt regii et sunt pauci numero et pauperes et bonis mondanalibus carentis et sunt etiam positi in frontaria regni Francie in loco agresti et in cacumine moncium et in tali loco quod vix possunt eorum vitam sustentare*".

ni construccions. Sabem, per un altre document, que analitzarem tot seguit, que l'any 1570 diversos testimonis diuen que el poble és totalment abandonat, que ningú no hi viu "*de memòria d'home*" (això vol dir més de trenta anys, segurament a prop de cinquanta anys). És doncs segur que, almenys al 1553 (i segurament al 1515 si els testimonis arqueològics són segurs), no hi havia ni una sola casa habitada i, així doncs, ni un foc reial a Ropidera. Hem de pensar, per tant, que els focs es devien entendre com a focs fiscals i significaven que, encara que ningú més visqués a Ropidera, el poble no era privat de recursos, que hi havia propietaris que treien de les terres, camps, vinyes, oliveres, pastures uns profits pels quals són gravats amb uns impostos. Però el fogatge de 1543 (i potser el de 1515) fou pagat per habitants de Rodés o de Vinça, propietaris a Ropidera, i, com veurem, encara designats com a gent "*de Ropidera*", tot i viure en altres pobles. Així doncs, no ens diuen res els recomptes de focs del moment del despoblament de Ropidera, però ens informen d'un procés: la brutal disminució entre 1385 i 1515-1543, quan es passà de vuit focs a un o dos. Això és l'indicador d'un abandonament que s'havia esdevingut segurament al segle XV.

Com ja hem dit, l'any 1570, un capellà de Vinça, Joan Fuster, va rebre la rectoria de Sant Pere i Sant Feliu de Ropidera. De l'enquesta que va ésser conduïda han sortit els fets següents: la capellania és deserta, no hi viu i no hi ha viscut cap rector "*de memòria d'home*". Els testimonis, habitants de Vinça, diuen que la rectoria de Sant Pere i Sant Feliu de Ropidera "*està posada en una muntanya aspre e està tota sola*", "*la iglésia és tota spallada e descuberta*", "*és ronea*", que no hi han fonts ni reserva de sagrament, és a dir que l'església és desafectada, i que, així doncs, no s'hi celebren més misses, sinó el dia de la festa. Els testimonis asseguren "*que no hi ha casa ninguna en dit lloch de Ropidera*", que "*lo dic loch de Ropidera és inhabitable*" i que no hi han vist en llur vida cap pagès. Es pot deduir d'aquestes paraules que el lloc de Ropidera era abandonat des de feia almenys unes dècades. Segurament, perquè l'església fos enrunada cal imaginar que havien passat uns cinquanta anys com a mínim d'abandonament. La menció de la memòria d'home sembla que pugui fer remuntar a uns seixanta o setanta anys la desocupació de la capellania, amb la qual cosa seriem molt a prop de començament del segle XVI o de la fi del XV.

Si cerquem en la història uns esdeveniments que puguin coincidir amb aquestes cronologies, ens trobem amb una explicació de l'inici dels despoblament en un acte de l'Arxiu reial, a propòsit de la venda del territori de Rodés i de Ropidera per part del rei d'Aragó, l'any 1393, que precisa que al poble de Ropidera només "*hi viuen cinc focs, encara que avans n'hi haguessin agut molt més, però, per falta dels lladres i de la mala gent que han regnat sobre aquesta terra, els habitants han evacuat llur domicili, i això més encara perquè els lladres i mala gent no són perseguits, com els oficials reials no poden entrar a les jurisdiccions de les baronies*".³⁶ Aquesta "mala gent" no són ni més ni menys que els pillards de les Grans Companyes, conduïdes fins a l'Aragó per Du Guesclin, i dels quals alguns membres es van instal·lar entre els pobles de Tarerac i Montalbà i, des d'aquests llocs, van saquejar la regió del Conflent o de la Fenollèda. Ropidera es trobava doncs exposat a tots els atacs d'aquests homes violents. El context històric de la Guerra dels Cent Anys i de les seves conseqüències, va poder jugar un paper determinant dins el procés d'abandó de Ropidera. Ben segur que això no pot ésser tampoc usat com a "*Deus ex machina*" del despoblament. Sense la conjunció d'aquestes circumstàncies precises amb un context econòmic i social de davallada, iniciat des de les primeres dècades del segle XIV i

³⁶ ADPO, 1B376, esmentat per J. TOSTI, *D'Ille et d'ailleurs*, núm. 5, 1987, pàg. 15.

agreujat per la Pesta Negra del 1348 i les seves recurrències, el despoblament s'hauria limitat a una crisi momentània. De fet, les xifres que tenim per l'any 1445 ens ensenyen que el poble ha sobreviscut i segurament ha trobat un nou equilibri. L'any 1445, el capbreu d'un senyor laic, anomenat Antoni Viader, ens dóna els noms d'onze declarants, gairebé assolint el nivell dels 15 declarants del 1393. Però cal adonar-se que les famílies de les quals sembla que podien proveir no eren gaire més de sis.³⁷ Al començament del segle XVI, tanmateix, l'any 1510, un altre document ens indica solament cinc declarants.³⁸ Alguns, a més, declaren dues cases, fet que ens du a concloure que no pas totes són habitades. Al 1637, l'inventari dels béns d'un propietari de Rodés, un tal Maurici Puig i Abiciat, ens ensenya que, a banda de les seves possessions a Rodés, posseïa una herència completa a Ropidera, de la qual esmenta en primer lloc "*una casa diruïda en lo loch de Ropidera sita, confrontata ab la via pública i ab Sebastià Calvet, de Prada*".³⁹

Des del segle XVI sabem que els rectors de Sant Feliu no s'estan mai més a Ropidera, però l'antiga parròquia té encara uns beneficis interessants, atès que les primícies, rendes, ofrenes i delmes de l'església són venuts l'any 1638 per tres anys i per un muntant de cinquanta lliures l'any, per part del capellà beneficiat a Sant Feliu⁴⁰ i que aquests beneficis de la rectoria de Sant Feliu es continuaren arrendant durant tot el segle XVII per un import que sembla que globalment va pujar progressivament: al 1671 per dotze dobles d'or per any, al 1673 per dotze dobles l'any (és a dir 132 lliures), al 1679 per deu dobles l'any, al 1682 per 14 dobles i mig l'any, al 1682 per 15 dobles l'any, al 1694 per 160 lliures de moneda de França l'any (que serien 14 dobles i mig segons el compte de 1673 de 11 lliures per un doble d'or). La indicació és que si el poble està despoblat, el territori no només era encara productiu, sinó que el valor de la seva producció pujava, segurament com pujaven els profits generals de la terra en aquesta època. També això pot reflectir una orientació vers unes produccions mes especulatives, com la ramaderia i potser la vinya des del segle XVII.

Més tard, al començament del segle XVIII, al moment de prendre possessió com a rector de Sant Feliu de Ropidera, el capellà digué que l'edifici estava tot descobert i que havia tocat, en signe de possessió, les quatre parets de l'església.⁴¹ Al 1738, el seu successor prengué possessió de l'església passejant-se "*dins al clos de l'església*": aquest mot, més que fer referència a les quatre parets de l'edifici, podria designar el tancat que hi havia al voltant del santuari, i que potser el fortificava.

B. L'especialització ramadera de la part de muntanya, el planell, a l'època moderna i contemporània.

³⁷: Pere i Ramon Batlle, Bartomeu Costa, Mateu i Simon Fabressa, Llorenç i Ramon Pagès (el segon dit "Saura"), Pere Pont, Steve Querol, Esteve, Guillem i Joan Serdà. Cf. J. Tosti, *D'Ille et d'ailleurs*, núm. 5, 1987, pàg. 15.

³⁸ J.-B. ALART, *Cartulaire Manuscrit*, tom 24, pàgs. 561-564. Cf. J. TOSTI, *D'Ille et d'ailleurs*, n° 5, pàg. 16.

³⁹ ADPO, 3E19/323, Rafael Julià, notari de Vinçà, plec, 1637, inventari *post mortem* de Maurici Puig i Abiciat, pagès de Rodés (6 d'agost de 1637). Document comunicat per Denis Fontaine, com gairebé tots els d'època moderna esmentats aquí sota. L'hi agraïm molt.

⁴⁰ ADPO, 3E19/324, Rafael Julià, notari de Vinçà, plec "Albarà per arrendar la rectoria de Sant Feliu de Ropidera", 1638.

⁴¹ ADPO, G983 - església rural de Sant Feliu de Ropidera (1570-1744).

En el planell o altioplà, les prospeccions sistemàtiques i l'estudi de les construccions arruïnades, van permetre d'evidenciar l'existència d'una primera generació de closos instal·lats a la vora de zones humides, de prades o de pastius. Aquestes construccions de pedra seca, més o menys acurades i de superfícies diverses, estan molt sovint vinculades amb unes zones limitades on s'han trobat trossos de teules corbes. Hom imagina doncs uns coberts disposats molt sovint entre dos caos rocosos que servien de refugis temporals per als pastors, durant l'estiuada.

La construcció Q, per exemple, és implantada a la vora d'una vasta superfície plana, probablement una depressió humida que havia pogut servir de pasturatge (fig. 13). El conjunt té uns 420 m² i està clarament dividit en dos espais. El primer constitueix un gran clos, d'aproximadament 200 m² de superfície útil, limitat per murs de pedra seca que, totalment esfondrats com són ara, semblen uns grans clapers. Sols queden visibles els paraments del mur nord. Fet amb blocs de granit rejuntats sense lligar, aquest mur fa aproximadament 0,90 m d'amplada. S'hi discerneix la presència d'una estructura, potser una paret divisòria, que desgraciadament no passa dels 4 o 5 m de llarg.

A l'oest, es troba un segon espai o una altra construcció en la qual s'han utilitzat els voluminosos blocs de granit del caos rocós proper. Aquest espai, d'uns 25 a 30 m² de superfície útil, té un accés que dona cap al sud. Desgraciadament, no s'ha pogut determinar la seva funció. En canvi, s'ha notat la presència de nombrosos trossos de teules corbes, escampats per tota la superfície, però amb més densitat al voltant de la part oest; podríem imaginar doncs que hagués estat cobert.

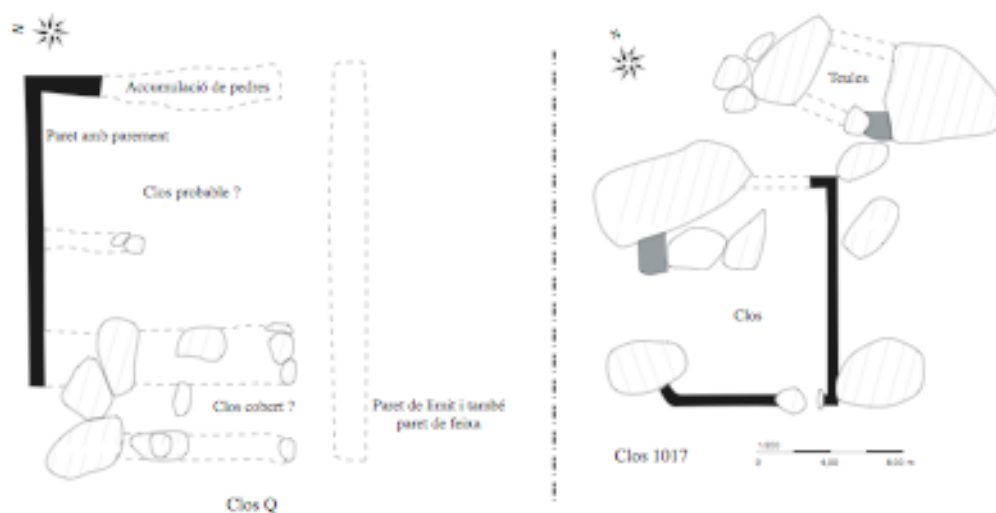

Figura 13 : Planols dels cortals de la fase 1, anteriors al 1836.

El recinte 1017 és molt semblant al precedent (fig. 13). Té la mateixa implantació, a la vora una depressió bastant gran que avui encara serveix per a la ramaderia. El recinte, identificat al moment de les prospeccions, és situat enmig d'un caos desestructurat, del qual es van aprofitar els blocs de granit per la construcció. De forma rectangular, té 12,50 m de llargada per 10 m d'amplada, que són aproximadament 100 m² de superfície útil. Les parets tenen un gruix de 0,60 m de mitjana; estan fetes amb blocs escairats, disposats en capes regulars i rejuntats amb terra. Els paraments són acurats, però no s'ha observat cap resta d'arrebossat. L'accés a la construcció es

fa per l'oest, a partir d'un espai destinat a les pastures, mitjançant una "porta" disposada entre dos voluminosos blocs de granit. Es nota, a més, la presència d'una obertura més petita (només 0,60 m d'amplada), al mig de la paret sud.

Aquesta construcció s'ha interpretat com un clos: la forma dels murs, encara que ben acurats, la superfície, i els blocs de granit difícilment podien aguantar una alçada important o una coberta. D'altra banda, no s'hi han trobat teules corbes. En canvi, les teules estan ben presents al nord-est, en un espai d'uns 20 m² com a màxim, envoltat pel caos. Aquest últim no es pot interpretar sinó com un cobert rudimentari, que aprofita els blocs de granit per delimitar-ne l'espai. També s'hi troba un mobiliari arqueològic que consta d'alguns bocins de ceràmica comuna amb vidrat. Gairebé totes les ceràmiques es poden datar de la baixa edat mitjana, llevat de dos trossos que remeten a una època molt més recent, entorn del segle XVII, probablement.

Aquestes construccions semblen relacionades amb camins ramaders contemporanis. Les prospeccions superficials dins i entorn de les construccions permeten de datar les més antigues a la fi de l'edat mitjana, potser ja al final del segle XIV, més segurament al segle XV. Els recintes, que es relacionen amb una activitat pastoral ben documentada, devien coexistir amb pletes de fusta que no han deixat cap rastre. Aquest conjunt de construccions –de les quals moltes han desaparegut, sota masos i cortals, o bé desmanegades per les obres de conreu– estaven repartides per tot el territori. S'emmarquen en una política de gestió coherent de la muntanya, que ja feia palesa l'estudi del poble de Ropidera, on s'han identificat diverses cases i edificis agrícoles relacionats amb closos sense cobert.

Seria interessant de datar amb més precisió aquestes estructures, per tal de determinar com s'articulà la seva construcció amb la desaparició dels hàbitats agrupats, i particularment el de Ropidera. En l'estat actual de la recerca, sembla que hem de pensar que apareixen al mateix temps que s'esdevingué la decadència del poble. Materialitzen doncs una nova apropiació de les terres per uns ramaders que d'ara endavant resideixen a la vall, probablement a Rodés, Vinça o Illa.

Fora d'aquests vestigis molt anteriors al segle XVIII, s'ha de notar que la major part dels *cortals* (és la denominació que tenen en la documentació textual en francès) que avui encara es veuen al planell, sota la forma de ruïnes més o menys ben conservades, ja eren instal·lats en el primer terç del segle XIX. Aquests edificis agrícoles presenten un estil de construcció arcaic, que no ha evolucionat d'ençà dels segles XIV-XV, i conforme al de les cases de Ropidera: parets de blocs rejuntats amb terra, absència de cairons, presència d'un arrebossat de calç només a la façana exterior per protegir el parament, coberta de teules corbes damunt d'un entramat de vessant únic, aguantat per un pilar central. Serveixen exclusivament per tancar el bestiar, de cabres probablement; gairebé tots estan instal·lats a l'altiplà, a la vora de prades o de pasturatges que aprofiten les depressions.

El portal de les Balmetes, apuntat al cadastre del 1836⁴², avui està completament arruïnat i les parets conservades no tenen més de 1,50 m d'alçada (fig. 14). Aquest portal es presenta com una construcció de forma rectangular, flanquejat per un clos de planta trapezoïdal. Aquest edifici, observat sobre el terreny, es retroba idèntic en el cadastre, en el número de parcel·la 1294. La construcció fa 10 m de llargada per 8 m d'amplada, o sigui que té una superfície útil d'aproximadament 62 m². Les parets d'uns 0,65 m de gruix, estan fetes de còdols de granit grollerament escairats i rejuntats amb terra. Un arrebossat de

⁴² A.D.P.-O. 2J127/167

morter de calç protegeix el parament exterior. El teulat recolzava sobre un pilar central de forma quadrada, ample d'un metre a la base, i que s'aprima d'un terç a partir de 1,50 m damunt del nivell actual del sòl. L'entramat de fusta aguantava una teulada de teules corbes. El pilar probablement sostenia un pis i un terra de fusta, un altell, ja que hi ha un tram d'escala ajuntada a la paret sud-oest. S'hi accedia per una porta de 1,55 m de llargada, oberta en la paret sud, on hi havia a més dues espitlleres. Enfront de la porta, el pilar central té un nínxol de 49 cm d'alçada, 22 cm de llargada i 10 cm de profunditat. El clos que hi ha davant de la porta té una forma irregular a causa probablement del substrat rocós que aflora en diversos punts. Les parets tenen uns 0,70 m de gruix i estan fets de blocs de granit rejuntats sense lligament. Aquestes parets arriben a 1,45 m d'alçada i tenen un acabat a base de pedres llargues que aguanten la construcció encaixant amb l'arranada. Les prospeccions realitzades dins i entorn de la construcció han permès de recollir alguns fragments de terrisses envernissades de producció local, datades de mitjan segle XVIII fins a mitjans segle XX.

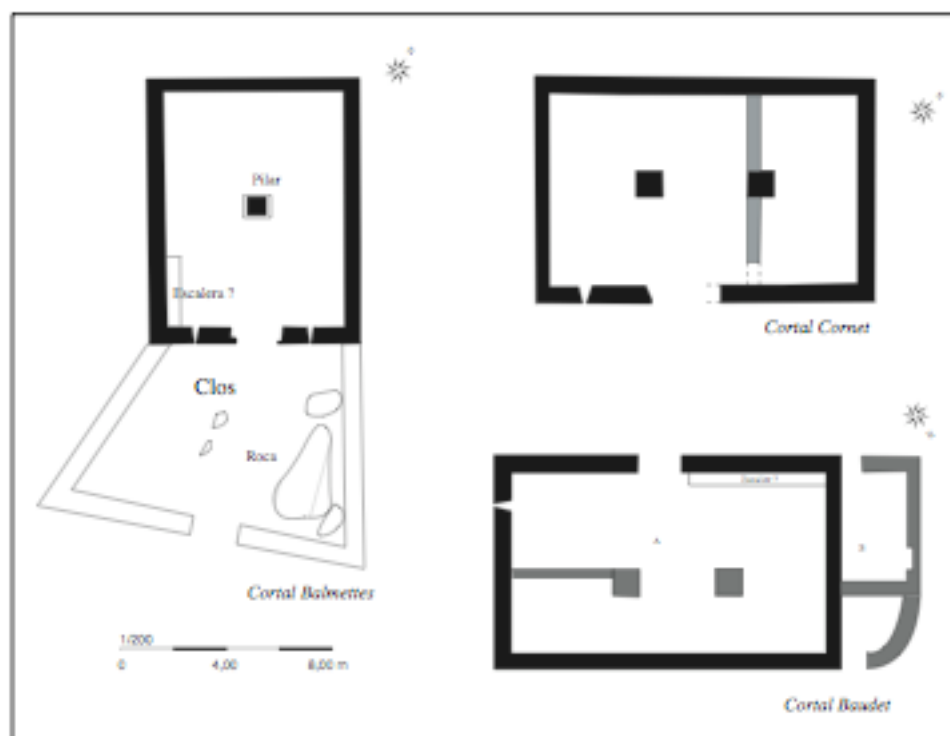

Figura 14 : Cortals o cledes de la fase 2, existents al 1836.

El 1836, aquest cortal pertanyia a Josep Cornet que posseïa també les parcel·les dels voltants (núms. 1295-1304): s'hi troben terres de conreu i de pastura en proporció igual.⁴³ Desgraciadament, el terror va patir els atacs de les excavadores, probablement en els anys 1970, i es van destruir les feixes i els arranjaments més antics.

⁴³ A.D.P.-O. 1025W174.

El cortal Cornet és instal·lat a la vora d'una gran depressió que avui encara s'explota com a pasturatge. Aquest cortal forma part de la hisenda de Josep Cornet, propietari a Rodés. Josep Cornet és un propietari molt important, tal i com ho demostra el quadre de les seves possessions, així com la quantitat elevada dels seus ingressos, que s'expliquen per la possessió de nombroses vinyes, prats i propietats de construcció (una destil·leria del poble paga, ella tota sola, 123 francs d'impostos i dues terres de regadiu, [núms. 722 i 730], en paguen 134).⁴⁴

Aquest cortal de planta rectangular (12,80 m de llargada per 8,50 m d'amplada) va patir diverses evolucions arquitectòniques en el decurs de la seva història. Les parets estan fetes de blocs escairats, rejuntats amb terra, i amb un arrebossat de calç que protegeix el parament exterior. S'hi accedia per la paret sud, per una porta de la qual no s'ha pogut determinar l'amplada. A l'inici, el teulat recolzava sobre dos pilars potents de forma quadrangular que, a mitja alçada, s'aprimaven d'un terç. En una segona fase, es va modificar la coberta i es va sobrealçar la paret nord, tot modificant la inclinació de la teulada, d'ara endavant orientada del nord cap al sud. Aquestes obres permeteren la creació d'una segona planta, potser un *paller* (una pallissa). També es va dividir la superfície en 2/3-1/3 per un envà fet amb pedres i terra barrejada amb nombrosos trossos de teules. S'accedia a aquesta peça per una porta petita, que després va ésser tapiada.

El cortal Baudet és esmentat com edifici rural el 1836. La planta de la ruïna actual sembla correspondre amb allò que trobem al cadastre de l'època napoleònica.⁴⁵ Amb una longitud d'uns 16,20 m i una amplada de 8 m, aquest edifici és dividit en dos espais, el més petit, a l'oest, va ésser afegit en una segona fase. La construcció principal fa 13 m de llargada per aproximadament 8 m d'amplada. Les parets estan fetes de blocs escairats, i amb un arrebossat de morter de calç, encara conservat en part, que protegeix el parament exterior. Dos pilars centrals recolzaven un teulat d'un vessant. Després, l'edifici va ser sobrealçat i cobert amb un teulat de dos vessants. Aquestes obres van permetre la creació d'una planta intermèdia o d'un pis que probablement feia de pallissa. S'entra en l'edifici per una porta d'arc rodó, de 1,60 m d'amplada i que du la data de 1818, gravada dins l'arrebossat, més amunt de l'arc. Cap indicatiu permet determinar si la data correspon a la construcció o a les obres posteriors.

En un segon temps, s'ha ajuntat a la paret oest una peça d'uns 3 m d'amplada per 5,40 m de llargada. La funció d'aquesta peça no s'ha pogut determinar, però és molt possible que es tracti d'una habitació temporal o permanent.

Durant la fase següent, entre el 1836 i la primera Guerra mundial, es construïren alguns nous cortals, molt sovint amb un pis superior (*paller*) per emmagatzemar el farratge. Gran part de les construccions ja apuntades al cadastre napoleònic, són modificades, sobrealçades amb un graner (o una pallissa) que no existia abans. Aquesta evolució arquitectònica probablement s'ha de relacionar amb un canvi dels mètodes culturals i amb el desenvolupament del cultiu del farratge, llevat que només es tracti d'un procés d'augment i de desenvolupament dels conreus i, per tant, de les eines. Durant el segle XX, una o dues peces d'habitació i un espai destinat a la cuina s'han afegit a almenys dos cortals (mas Molins, cortal Pla), cosa que suposa o la instal·lació d'un habitatge

⁴⁴ A.D.P.-O. 1025W174

⁴⁵ A.D.P.-O. 2J127/167.

permanent o més aviat el millorament de l'habitage temporal, les condicions del qual, a partir d'un cert moment, apareixen massa precàries.

A partir del 1832, es comença a utilitzar el morter. L'ús de la terra es manté, però s'observa la presència sistemàtica de l'arrebossat de calç per protegir el parament exterior. Es difon la pràctica d'afegir teules concassades a l'arrebossat, probablement per tal d'absorbir la humitat del morter. El cairó apareix, però s'utilitza només pels marcs de les portes (muntants i arc apuntat) o per les construccions domèstiques (forn de pa). L'ús del pilar central i dels grans arcs rebaixats per recolzar els teulats es manté, però la transformació dels edificis amb el desenvolupament dels *pallers*, té com a conseqüència la modificació del perfil de les teulades i l'aparició dels dobles vessants.

Els propietaris de cortals resideixen al pobles veïns, sobretot Rodès o Montalbà. El cortal, envoltat de parcel·les, de pastures, de terres de conreu, de vegades de vinyes, no és exclusivament una estructura pastoral. És una eina de gestió agropastoral. L'allunyament del poble, l'associació de dos nivells de cultura, i la combinació de la vida pastoral amb l'agrícola tenen com a conseqüència el trasllat estacional de la vida. Maximilien Sorre, poc temps abans de la primera Guerra mundial, descriu aquesta vida en un poble del baix Conflent, Mosset. A l'estiu, l'activitat es redueix al màxim a la vall, deixa el poble i es trasllada als pendissos o vessants o bé als altiplans. Diu: «L'1 de maig, els dos terços dels habitants de Mosset s'han escampat en llurs cortals, situats entre els 700 i els 1.300 m aproximadament; el centre de llur vida serà allà fins a mitjan d'octubre. La planta baixa pertany a les ovelles, la planta alta fa de pallissa i de dormitori. Ajuntada al cortal, hi ha una caseta amb una establia i una cuina. Des de l'arribada, se sembren les trumfes i la civada de primavera. Del 15 de juliol al 15 d'agost, se sega [el farratge i els cereals]. A l'octubre, se seguen els blats de tardor i es recullen les trumfes. Totes les cultures són "a l'aspre"⁴⁶, només s'irriguen les prades. Tot l'estiu, les ovelles pasturen la devesa a les vores del cortal, o les pastures comunes.»⁴⁷. Una vida rural amb dos centres, la casa del poble i el cortal. Però el que domina (des d'un punt de vista econòmic) és el cortal; al poble s'hi viu a l'hivern.

La coexistència de zones de conreu amb zones reservades al bestiar no deixa de produir tensions que esmenta la documentació textual. Per exemple, el dissabte 15 de desembre de 1764 «entre neuf à dix heures du matin, une partie du troupeau de Joseph Roger, paysan, habitant au lieu de Rodès et composé d'environ cent bêtes à laine fut vu paître sous la garde d'un des bergers environ une heure, dedans et à travers une vigne propre du dit Noguera située au terroir du lieu de Rodès, à la partie dite Ropidera»⁴⁸

El 1844, un altre document esmenta un fet de pastura il·legal: «Le 5 novembre ... Pierre Molins garde champêtre particulier de Madame Candy Marguerite veuve Cornet et de sieur Joseph Cornet propriétaire... nous rapporte que le jour d'hui a quatre heures du soir il surprit un troupeau de bêtes à laine d'environ cent têtes appartenant au sieur Jean Marty dit Batlle propriétaire à Tarrerach et pacageant sous la garde de Pierre Macary, son berger, dans une propriété, champ en jachère, partie herme et partie pré naturel, vulgairement dit mouillère, appartenant aux sieur et dame Cornet et située au territoire de Rodès, terroir de Ropidère, à la partie dite las Clotes, que la dite propriété a été marquée

⁴⁶ Nom d'una terra que no es podia regar.

⁴⁷ Maximilien SORRE, *Les Pyrénées méditerranéennes. Etude de géographie biologique*, Armand Colin, Paris, 1913, pàgs. 353-354.

⁴⁸ A.D.P.-O, 1C1074.

*avec de l'eau de chaux pour qu'on s'abstient d'y mener des troupeaux, ces marques étant à l'usage du pays ».*⁴⁹

Alguns camins ramaders sembla que existien almenys des de la baixa Edat Mitjana, fent de testimoni de la utilització del planell com a pasturatge intermediari o complementari de les estives d'alta muntanya. Alguns d'aquests camins, voltats de murs alts per tal d'impedir al bestiar cabrum de vagar pels conreus, comencen a la plana, a l'altura de Rodés i d'Illa, i trobaven al llarg del recorregut amples deveses, que podien tenir forma de zones de pastura closes per uns murs.

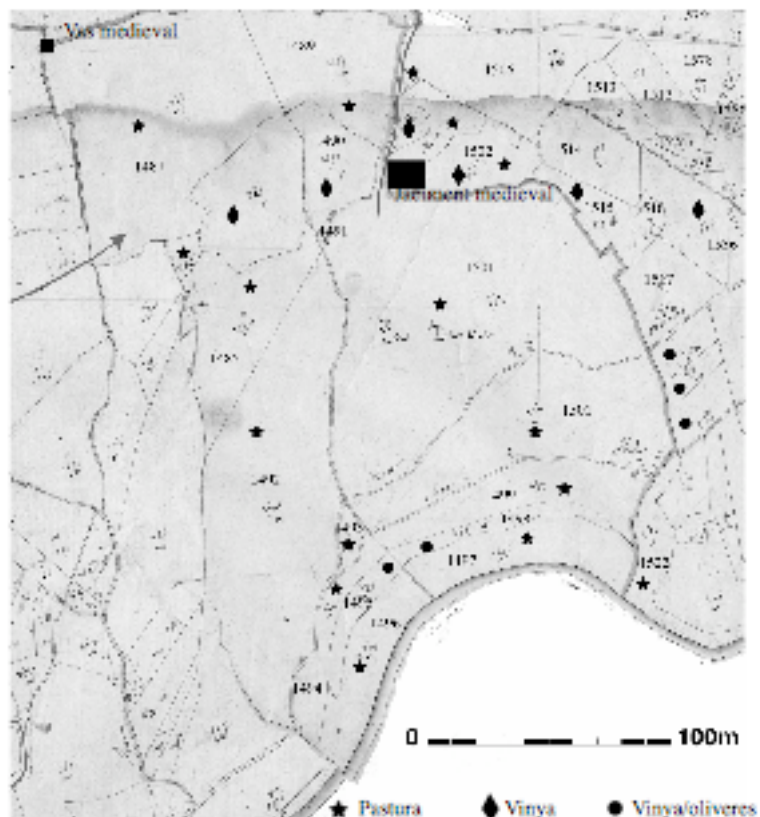

Figura 15 : Extracte del cadastre napoleonià del sector del Pont de Labau i de la Devesa (any 1836).

El 1836, una vasta devesa s'estenia a l'emplaçament actual de la pedrera de granit de Rodés, al lloc dit Pont de Labau, en els forts pendents del vessant que domina el riu Tet (fig. 15). Aquesta zona de pastures era dividida en diverses parcel·les. Entre elles, cinc eren de la comuna de Rodés (núms. A1492, A1493, A1494, A1500, A1501), en total 11,4 hectàrees. A aquesta xifra cal afegir les pastures privades contigües que formen un conjunt homogeni (núms. 1485, 1487, 1489, 1499, 1496 i 1497), i això permet d'obtenir la superfície d'aquest gran pastiu tancat: aproximadament 19 ha. El conjunt és en part destruït avui per la pedrera de Rodés que va funcionar durant la primera meitat del segle XX. Amb

⁴⁹ A.D.P.-O, 130J1 – fons de la família Cornet

tot, en subsisteix la part més septentrional, encara avui limitada a l'est per un mur potent que, en certs punts, puja fins a 2 m d'alçada, amb un gruix d'uns 0,70 m de mitjana, i que es pot resseguir al llarg de més de 200 m (figs. 16 i 17). Davall del mur, sobre la parcel·la 1501 que fa un fort pendent cap al congost de Guillerà, es troben restes de feixes antigues fetes amb grans blocs que provenen del caos, grollerament ajuntats, ara mig desfetes per l'erosió.

Figura 16 : Paret tancant la devesa, a la part dreta la pastura (nº 1501) i a la part esquerra una vinya (nº 1502) (foto : A. Catafau).

Figura 17 : Paret d'una altura de 1,60 m tancant un conjunt de parcel·les per tal de protegir-les de la pastura dels bestiar (foto : O. Passarrius).

Més al nord, les parcel·les 1488 i 1490 devien formar part d'aquest conjunt abans; hi trobem, però, vinyes de categoria 4 i 5, el 1836.⁵⁰ Les parcel·les 1487 i 1489 corresponen a dos grans pasturatges que el 1836 pertanyien a les famílies Parés i Rustany de Rodés.⁵¹ Ocupaven el vessant sud, la solana, d'un massís que culmina a 365 m. Al cim, s'han recollit fragments d'un gerro de ceràmica comuna de cocció reductora, sense cap dubte medieval (anterior al segle XV). A l'entorn d'aquesta terrissa trencada s'ha trobat diverses restes d'àpats antics o més recents, de pastors potser, o de caçadors i excursionistes pel que fa als moments més recents.

Més avall, al límit oriental de la devesa, a l'altra banda del mur, però en un esperó rocós que el domina, es troba l'únic jaciment medieval descobert en aquesta zona. En una àrea d'aproximadament 100 m², s'han recollit nombrosos trossos de ceràmica comuna sorrenca i de ceràmiques vidrades sorrenques (punt 394) i de ceràmiques vidrades (punt 394). Les teules corbes que hi abunden indiquen la presència d'un edifici antic, ara desaparegut i probablement malmès pels arranjaments agrícoles posteriors (barraques, murs de feixes...). El mobiliari arqueològic recollit permet de proposar una datació de la baixa Edat Mitjana, sense més precisió (segles XIV-XV). La seva ubicació, al límit de la gran devesa i al punt de partida d'un camí ramader dels més importants de la zona, reforça

⁵⁰ A.D.P.-O, 1025W174

⁵¹ *Ibidem*

la hipòtesi que la presència d'aquest edifici resta estretament relacionada amb la ramaderia i el recorregut dels ramats. Encara que convingui considerar aquest indici amb prudència, podria constituir un element valuós de datació del pasturatge i del camí, l'antiguitat i l'origen medieval del quals ja havíem contemplat.

En aquest mateix sector, alguns centenars de metres més al nord, trobem un conjunt de 18 parcel·les envoltat per un mur de pedra seca que servia per protegir una zona de conreu dels ramats que pasturaven en les pastures o en les grans deveses privades (fig. 18). Aquest conjunt va ésser objecte d'un estudi aprofundit i s'ha recollit sistemàticament el material arqueològic per tal de datar i d'evidenciar les grans fases d'implantació dels conreus.⁵² El mur que envolta les parcel·les només s'ha conservat en les parts nord i nord-oest, i té uns 260 m de llarg. Està fet de blocs de granit rejuntats sense cap mena de morter; fa 50 a 60 cm de gruix i 1,60 m d'alçada. A la part nord-oest, el seu traçat no és tan rectilini i ressegueix el relleu molt espatat en aquest indret. El traçat del mur es retroba en el cadastre de 1836, on fa de límit de parcel·les, prova que ja existia des d'abans.⁵³

L'estudi de la parcel·lació sobre el terreny mostra que el conreu d'aquest espai es va fer d'una manera progressiva, del sud cap al nord, a partir del barranc de Ropidera.

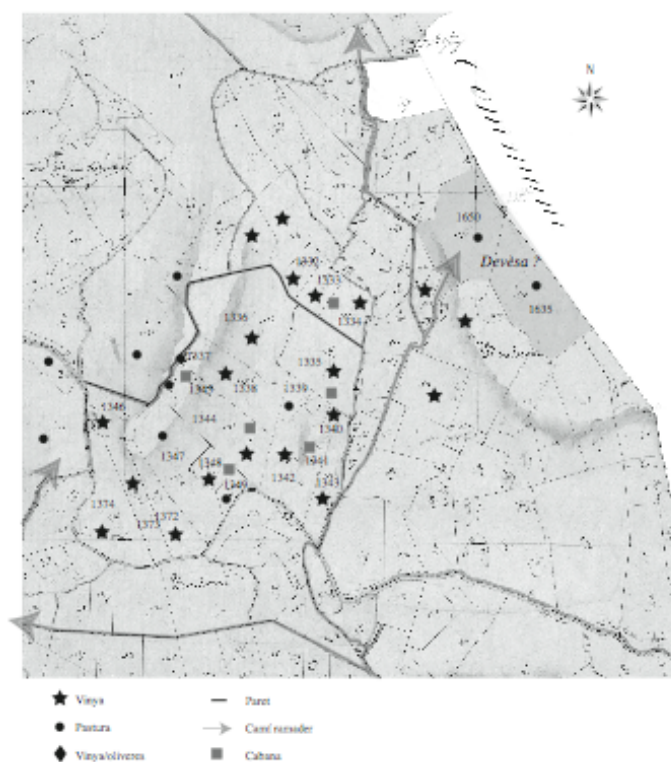

Figura 18 : Sector Burboné. Parcel·les posades en devesa i pastures.

⁵² Estudi del mobiliari ceràmic realitzat per Patrice Alessandri.

⁵³ A.D.P.-O, 2J127/167.

C. Els cultius d'època moderna i contemporània, les feixes de la Tet i el voltant del poble despoblat

A les terres més pròximes del poble, el despoblament va tenir per conseqüència, des del segle XVI, una relació més allunyada entre els pagesos i llurs conreus. A l'enquesta de 1570 un testimoni ja feia notar "*que les poques terres són en dit lloch de Rupidera són de gent de Vinsà et de Rodés, e de Vinsà estant e Rodés conrean les heretats tenen en dit lloch de Rupidera y assò sap ell testes perquè ell testimoni té una heretat e de Vinçà estant la conrea*". Es pot pensar que els cultius que demanen un treball més quotidià, com els horts i els conreus d'hortalisses, han desaparegut del voltant immediat de l'antic poble. Això es confirma també per la desaparició dels indicis de dispersió de bocins de ceràmica a les feixes, on, per contra, hi trobem molts fragments per als últims segles de l'edat mitjana, a prop del poble.

Els documents dels segles XVII i XVIII esmenten sobretot el cultiu de la vinya; per exemple en trobem esmentades l'any 1627⁵⁴ a la Cugulera, al 1637⁵⁵ al Serrat de la Roca Sabardana, al 1655⁵⁶ a prop del pont de Lavau, al "camí del rei", al 1642⁵⁷, una altra "*pessa de terra de mallol plantada*" es troba, al terme de Ropidera, tocant al terme de Casesnoves, i al serrat del Burbuner, al 1622.⁵⁸ Les vinyes es troben, doncs, de l'oest a l'est dels límits de Vinçà⁵⁹, a la part sud territori de Ropidera, des del poble fins al riu Tet, a la part que hem dit "*de les valls*", i, pugen a la part est fins a tocar el Puig Pedrós i els límits de Montalbà i d'Illa. Al 1658, un llistat de possessors de terres a Ropidera, tots de Vinçà, demostra una hegemonia de la vinya⁶⁰ als termes de Ropidera. Es poden subratllar també els nombrosos esments de mallols, vinyes novament plantades. Un element d'explicació podria ésser el valor relatiu de les vinyes i de les terres, tal com reflecteix un document de l'any 1643: les terres amb vinyes valien dotze vegades més que qualsevol altra mena de terres.⁶¹

En els mateixos llocs trobem molt sovint erms, de vegades anomenats "temoners" o "timoners", llocs on creix la farigola o timó. Aquestes terres ermes, que serveixen segurament de pastures per les bèsties, són veïnes dels mallols o de les vinyes. Es pot notar que les vinyes i els erms són propietat dels mateixos pagesos, i són vengudes al mateix temps. Se'n pot deduir doncs que les parets que fan de separació entre vinyes i erms no separen necessàriament terres de propietaris diferents, i tampoc, de vegades parcel·les diferents.⁶² Una d'aquestes peces de terra, "*part vinya i part temoner*", era separada de les

⁵⁴ ADPO, 3E19/1286.

⁵⁵ ADPO, 3E19/323.

⁵⁶ ADPO, 3E19/509, F. Purxet, Vinçà, plec, 1655, inventari dels béns dels pupils de Joan Carol, pagès de Vinçà, 14 maig 1655.

⁵⁷ ADPO, 3E19/386, Josep Calmella, Vinçà, plec, 1642

⁵⁸ ADPO, 3E84, minutes de Joan Geli, notari d'Illa, inventari després de l'òbit de Francisco Camps, pagès de Rodés (29/12/1622).

⁵⁹ 3E19/513, F. Purxet, Vinçà, plec, 1659-1660. Inventari després de l'òbit de Joan Antoni Parera, pagès de Vinçà (16/12/1659) : "*Item altra vinya sit. en los térmens de Vinçà y part terme de Ropidera que confronta ab Joan Viader*".

⁶⁰ 3E19/512, F. Purxet, Vinçà, plec, 1658 i altres exemples per 1659 al plec núm. 3E19/513.

⁶¹ ADPO, 3E19/387, Josep Calmella, Vinçà, plec, 1643, núm. 36.

⁶² "*Item altre pessa de terra situada en dit terme lloch dit a la Guardiola de continència de tres jornals de terra, o lo que és, entre vinya y herm, la qual afronta ab Francesch Sardà y ab Joan Miquel Canta y ab Joan Boneris y ab altres*", ADPO, 3E19/338, Josep Tursio, notari de Vinçà, plec, 1639, inventari dels béns de Miquel Cornet, menor, de Rodés, 22-12-1639; "*Item un mallol y herm en dits térmens sit lloch dit lo Cerrat*

possessiones veïnes amb unes pedres plantades, unes fites.⁶³ Aquests senyals són anomenats "*boudules*" en documents francesos, al començament del segle XIX, a Ropidera i als pobles veïns⁶⁴, nom que recorda l'esment de "*boudulaires*", plantadors de fites, que hom troba al Llenguadoc des del segle XVI.⁶⁵

Els cultius a la part del territori on el pendent és més fort impliquen unes obres de construcció de feixes molt importants. Podem difícilment atribuir amb seguretat a una època o a una altra els murets o espones i les feixes que veiem ara abandonats, amb llur sistema de canalització de les aigües de pluja i de vegades amb les seves escales de pedra per pujar d'una feixa a l'altra. Sense dubte, la major part del que veiem és d'època contemporània, i potser bastant recent. Però no es pot tampoc dubtar que, a tot arreu on tenim esment de les vinyes i de les oliveres dels segles XVI-XVIII, com al territori de Ropidera, al lloc dit "Al Pont de Lavau" l'any 1642⁶⁶, en un indret de fort pendent i en aquest moment, ja hi devia haver feixes, sense les quals el cultiu és impossible.

La construcció de feixes implicava haver de canalitzar les aigües de pluja amb la construcció de regueres, que els diversos propietaris havien de mantenir i d'adobar entre tots. Si no ho fan, els que es troben a dalt o a baix, o també els del costat poden patir inundacions i desgastos per aigües corrents. És el que passa l'any 1631, al terme de Ropidera, al lloc dit *La Baur*, segurament a sobre del pont de Sant Pere (i no de Lavaur), perquè el lloc es diu també "Dellà Sant Pere". Un propietari es queixa que el seu veí impedia que l'aigua s'escorregués per la reguera que passava per la seva vinya. Els experts anomenats per dir el dret obliguen el veí a tenir condreta, en bon estat, la reguera.⁶⁷

de la Rocha Sebardana de quatre ayminades terra o cerca confr. ab Miquel Gros, ab lo torrent del Cause y ab altres", 3E19/323, Rafael Julià, notari de Vinça, plec, 1637, inventari dels béns de Maurici Puig i Abiciat, pagès de Rodés (6 agost 1637); "*una vinya y temonés sita en los térmens de Ropidera, lloch dit al torrent de Ropidera de continència de sis jornals, afronta de un costat ab lo torrent y ab Antoni Josseuma de Vinça y ab altres*", ADPO, 3E19/386, Josep Calmella, Vinça, plec, 1642.

⁶³ 3E19/1286, 1627, venda per Francesc Bosinyach, bracer de Vinça de "*quoddam frustulum terre partim plantatum de vinea partim vero temoner ex illa majori petia terra mea sita in terminis de Ropidera loco dicto la Cugulera quod frustulum terre continet in se medium jornale terre aut circa et in eo est plantatum pro quatuor jornalibus hominum fovendi, residuum vero est temoner et affrontat dictum frustulum terre ab oriente cum tenencia Dominici Colomer de Sahorla et cum tenencia dicte Margarete Carbonell, a meridie cum dicta tenencia dicte empricis et partim cum residua tenencia mea pro ut dividunt signa affixa*".

⁶⁴ ADPO, 3E37/1, foli 291 (any 1802): "*la moitié d'icelle pièce de terre vigne à la partie dite Ropidera confronte aussi suivant les boudules déjà placées par les parties, d'orient avec la restant partie du dit Romeu, du midi avec Marcel Romeu, du couchant avec Joseph Garriga et du septentrion avec le même dit Romeu*". Ens ha incitat a mirar aquesta font el llibre de Philippe Blanchemanche, *Bâtisseurs de paysages*, Editions Maison des Sciences de l'Homme, París, 1990, 329 pàgs., un dels millors sobre feixes i marges.

⁶⁵ Paul Cayla, *Dictionnaire des institutions, des coutumes et de la langue en usage dans quelques pays de Languedoc, de 1535 à 1648*, Montpellier, 1964, 727 pàgs. Vegeu pàg. 95: "*boudulaires: D'une façon générale, il s'agit de planteurs de bornes limitant des parcelles de terre ou des territoires de localités, mais ce nom était aussi donné à certains délégués des consuls chargés de la surveillance des bornages de biens fonciers. Ils figurent parmi les bas-officiers des consuls*." La definició fa referència a un acte de la ciutat de Bize (Hautes-Pyrénées) amb data de 1594. Les paraules "boudulaire" o "boudule" no són catalanes, ni tampoc franceses (no es troben a cap diccionari francès), es pot pensar que han sigut importades per juristes del Llenguadoc.

⁶⁶ ADPO, 3E19/386, Josep Calmella, Vinça, plec, 1642: "*Item altre vinya sita al terme de Ropidera, lloch dit al pont de Lavau de cont. de dos iminades poc més o manco, afronta ab Miquel Prada, ab lo dit Francischo Gonella y ab altres*".

⁶⁷ ADPO, "*una questió que Francesc Riquer també brasser de la present vila de Vinça té contra de Paul Guilla també brasser de dita present vila de i sobre una reguera o rasa que dit Riquer té en una propietat*

Com que els pagesos que treballen les terres ja no s'estan al poble de Ropidera, ans viuen a Vinça o Rodés, tenen una certa distància, per arribar fins on tenen la feina. Es pot pensar que hi venien el matí i se'n tornaven el vespre. És possible també que de, tant en tant, sobretot durant les feines més importants de la primavera i de l'estiu, es quedessin a dormir algunes nits a la vora dels camps, per aprofitar cada hora de sol. És això el que explica la multiplicació de les cabanes, o com les anomenen erradament al Rosselló, dels "orris". Aquestes cabanes de pedra, de planta quadrada o rodona, són generalment cobertes de lloses; algunes de més espaioses són de planta rectangular, una mica més gran, i eren cobertes amb un entramat que suportava lloses, pissarres o teules. Trobem els primers esments de cabanes a Ropidera a l'època moderna, des del segle XVII, el lloc dit Burboner, bastant al nord de l'antic poble, a la banda est, i a una hora de caminada des de Rodés.⁶⁸

Un cert nombre d'altres peces de terra són anomenades camps, sense cap altra precisió. En trobem al lloc dit la Teuleria l'any 1643⁶⁹, a un pla que correspon segurament a un pla on s'han trobat els vestigis d'una teuleria. Un quilòmetre a l'oest de l'església de Sant Feliu, hi han uns camps també al lloc dit "les Rotes"⁷⁰, topònim que segurament evoca l'artigament amb arada (correspondria a "les rompudes").

Al voltant del poble, que es diu en aquest moment "Les Cases", unes terres o feixes porten oliveres i de vegades algun roure. Una d'aquestes feixes toca "als patis de Ropidera"⁷¹, una altra peça de terra amb "alguns olivers" situat a Les Cases toca al camí que va de Ropidera al Pont de Sant Pere⁷². Dins la perifèria de l'antic poble hi trobem sobretot olivers també al lloc dit "Sobre Les Cases"⁷³, com en un altre lloc, dit "Al coll del Padre" (potser 'Pedrer'), que és situat entre Les Cases i el pou, i del qual desconexem la ubicació.⁷⁴

peça de terra plantada de vinya situada en los térmens del dit lloch de Ropidera, lloch dit La Baur altrament dit dellà Sant Pere...".

⁶⁸ 3E19/387, Josep Calmella, notari de Vinça, plec, 1643. Albarà per a vendre un tros de mallol de Miquel Marsenach de Rodés : *"un tros o part de aquella pesa de terra vinya o mallol que Miquel Marsenach té y posseheix en lo terme de Ropidera, lloch dit Burbone, aquella part és a saber en la qual hi a una cabana y conté dita part dos jornals y mitg de terra ab que es baix sas confrontacions que se terminan, confronta de sol ixent ab la restant part de dita vinya o mallol un torrent al mig, ... "*. Veiem que aquest acte es l'ocasió de dividir la vinya on es troba aquesta cabana en dues propietats. És possible que aquesta divisió hagi conduït a construir una altra cabana a la part que no s'havia vengut.

⁶⁹ ADPO, 3E19/387, Josep Calmella, Vinça, plec, 1643, n° 18.

⁷⁰ ADPO, 3E84, minutes de Joan Geli, notari d'Illa, inventari dels béns de Francesc Camps, pagès de Rodés (29/12/1622).

⁷¹ 3E19/509, F. Purxet, Vinça, plec, 1655, inventari dels béns de Francesch Roger, pagès de Rodés, 2 nov. 1655 : *"Item una feixa de terra ab dos aulius y un rura situada en dit terme de Ropidera... affronta ab los patis de Ropidera"*.

⁷² ADPO, 3E84, minutes de Joan Geli, notari d'Illa, inventari dels béns de Francesc Camps, pagès de Rodés (29/12/1622) : *"Item altra pessa de terra ab alguns olivers en dit termens del dit lloch de Ropidera scituada lloch dit a les cases de Ropidera de mig jornal de terra, la qual affronta ab la via publica qui va de Ropidera al Pont de Sant Pere y ab Monserrat Farre y ab los hereters del Staragues."*

⁷³ ADPO 3E19/339, Josep Tursio, notari de Vinça, plec, 1640, inventari dels béns de Joan Pere Camps, pagès de Rodés (10-08-1640) : *"en lo terme de Ropidera : primo un camp ab cinch o sis olivers en los térmens de Ropidera situat lloch dit Dejús les Cases, que monte casi una cartonada de terra y afronta ab lo camí de Ropidera."*

⁷⁴ ADPO, 3E84, minutes de Joan Geli, notari d'Illa, inventari dels béns de Francesc Camps, pagès de Rodés (29/12/1622) : *"Item altra pessa de terra en dits térmens, scituada lloch dit Al coll del Pare, de dos ayminades,*

No hi ha horts al costat del poble abandonat, però sí que es mantenen a les ribes de la Tet, els quals són més a prop del poble de Rodés o de Vinça. A més, entre el riu i el Rec reial, o rec de Corbera, i a la vora dels molins, l'aigua es canalitzada i es poden regar les riques terres de llim.⁷⁵ Un bon exemple en relació amb aquest àmbit dels horts del terme de Ropidera, situats molt a prop dels pobles de la vall (Rodés i Vinça), ens el proporciona una venda de l'any 1619⁷⁶, en què un hort es troba al cap del pont de fusta (el "pont de Ropidera" ?) i toca per la banda nord amb el rec de Corbera. Al lloc de "Puig Dotre" trobem també un hort, al segle XVII, mentre al XIV s'hi esmentaven només vinyes.⁷⁷

Conclusió

L'estudi del poble de Ropidera en el seu medi natural tenia com a objectiu conèixer i entendre l'hàbitat i les activitats dels homes en la llarga durada. Ens proposàvem d'avançar l'estudi més enllà del que s'havia pogut fer a Vilarnau⁷⁸, on l'estat de destrucció i l'entorn profundament malmès per les transformacions de la plana del Rosselló havien limitat les possibilitats d'investigació.

Amb mitjans arqueològics lleugers i no intrusius, vam provar d'aproximar-nos globalment al territori, descobert la tardor de 2005, i al seu medi ambient. Vam haver de forjar els nostres propis mètodes, particularment pel que fa a l'estudi de les feixes, del conreu de l'espai, de la construcció de les cabanes. Els resultats resten sovint indecisos, sobretot pel que fa a la cronologia. Amb tot, pensem que s'ha pogut valorar elements interessants, com ara la forma del poble i de les cases, els diferents modes d'aprofitament dels terrenys segons les seves aptituds i segons les relacions entre l'hàbitat i el territori. També hem observat la complementarietat entre les activitats pastorals i les agrícoles, la qual existeix des de l'edat mitjana i recolza sobre les diferències de naturalesa de la vegetació i dels sòls. Malgrat el feble gradient d'altitud entre l'altiplà i les valls del sud del territori estudiat, la variació de les temperatures i les característiques dels sòls fan que l'altiplà constitueixi una reserva d'aigua i de pastures naturals o artificials. A l'altiplà, els habitants de Ropidera fan pasturar els ramats, que dormen en les cortals, sigui al poble, sigui al planell. Entorn del poble, els camps i els horts s'organitzen en microparcel·les sobre feixes. Aquesta agricultura alimentària es val d'un conreu minuciós i d'un ús intensiu dels sòls, regularment adobats amb fems. En els sectors més llunyans, vinyes, cereals i

lo qual affronta ab Monserrat Farré y ab lo vescompte de Jóch y ab lo camí qui va de les cases al pou y ab altres".

⁷⁵ ADPO, 3E19/338, Josep Tursio, notari de Vinça, lligall, 1639, inventari dels béns de Miquel Cornet menor, de Rodés, 22-12-1639 : "*Primo un hort situat en los termes de Rupidera dellà la ribera de Tet dejús lo rech de Corbera, de una cartonada en si continent, lo qual affronta ab Andreu Seupa y ab Francés Afria y ab la dita ribera de la Tet y ab dit rech de Corbera*".

⁷⁶ ADPO, 3E19/222, Miquel Cros, notari de Vinça, plec, die 8 mensis martii 1619, "*ego Jacobus Calvet brasserius loci de Rodesio ... vendo vobis Joanni Michaeli Safont agricole dicti loci de Rodesio quendam hortum meum scitum in terminis de Ropidera, loco dicto al cap del pont de la fusta, continentem in se mediam cartonatam terre vel circha aut id que est, confrontatum ab oriente cum tenencia Galderici Jaubert dicti loci, a meridie cum ab ~~la~~ cap del pont de la fusta et cum via publica qua itur de dicto loco de Rodesio ad locum de Rupidera, ab occidente cum tenencia Joannes Petrus Calvet dicti loci et ab aquilone cum recho de Corbera*".

⁷⁷ ADPO, 3E19/323, 1637, "*un hort en dits térmens, situat lloch dit Puig Dotre, de una cartonada de terra*".

⁷⁸ Olivier PASSARRIUS, *Vilarnau...*, op. cit.

oliveres es reparteixen els pendents, amb zones d'erm que serveixen també com a pasturatges.

El poble agrupat, en part tancat per un mur, consta d'una trentena de cases i de famílies. Molt uniforme pel que fa a les tècniques de construcció, també sembla socialment homogeni, almenys si considerem l'arquitectura i la superfície de les cases. Les cases s'assemblen molt a les construccions que es troben en els *castra* del Llenguadoc i de Provença a la mateixa època. No s'ha pogut identificar cap casa senyorial. De fet, els senyors del poble s'estaven lluny del poble, i els seus representants eren uns pagesos com tots els altres.

L'evolució posterior és complexa i presenta molts matisos. Hom continuà aprofitant les aptituds diferents dels territoris, però sens dubte exagerant-les. L'altiplà esdevingué, des dels segles XVI-XVII, un sector essencialment pastoral, relacionat amb un hàbitat pobletà més allunyat. Es desenvolupà la pràctica d'irrigar els prats, associada amb l'estabulació en el mateix lloc. També es desenvolupà l'emmagatzematge del farratge en els cortals que es reparteixen l'altiplà. Les famílies riques dels pobles de l'altiplà (Montalbà, Tarerac), i sobretot de la vall de la Tet (Rodés, Vinça) aprofitaren el període revolucionari i l'inici del segle XIX per fer-se propietaris de vastos sectors de l'altiplà. En canvi, des de l'època moderna, la construcció d'aquestes feixes que arriben fins a les carenes, la plantació sistemàtica de cultures especulatives (vinyes i olivers) són cosa d'una pagesia pobletana pròspera (els pagesos). Malgrat les incerteses del comerç del vi i les malalties de la vinya, la segona meitat del segle XIX i la primera meitat del segle XX són el període d'ocupació més intensiva del pendents, durant el qual es multipliquen les cabanes de pedra.

La història de Ropidera i del seu terme s'inscriuen, amb les seves particularitats, en la de tot el territori de la zona cremada, de tota aquesta zona de contacte entre plana i muntanya, entre Rosselló, Conflent i Fenolledès. El nostre intent de fer una microhistòria i una arqueologia del paisatge pren en compte tant la forma d'un mur com la d'un camp que es poden considerar a la vegada com a un reflex i com un revelador d'unes condicions econòmiques, socials, polítiques que concerneixen la regió sencera, a una escala molt més ampla. El nostre estudi ha permès de resseguir els canvis a través de llurs manifestacions materials, tot provant de perioditzar-los i explicar-los. Esperem haver contribuït a fer de Ropidera –tal com ja ho són altres llocs de la part nord de Catalunya⁷⁹– un punt de referència que permeti d'entendre més bé l'evolució dels paisatges catalans, i potser, d'afavorir la reflexió en el moment d'emprendre noves transformacions en el paisatge d'aquest territori.

⁷⁹ Cf. Christine RENDU, *La montagne d'Enveig: une estive pyrénéenne dans la longue durée*, Trabucaire, 2003, 606 pàgs.